Otso Istala

Sallan ensimmäinen kunnanjohtaja 1965–1984

Taitto ja
toimitustyö
Jukka O. Mattila
Finn Educational
Torpankuja 6
13880 Hattula
jukka.o.mattila@gmail.com
050 9101 596

Minion Pro Medium 10,5 pt

Kansikuvassa
Erkki Hautala ja
Otso Istalan tytär Päivi Istala
Salla-päivänä 19.7.2025
Sallan kunnantalo
Otsolan
Valtuustosalissa

Kustantaja
Finn Educational

Painopaikka
Keuruskopio Oy / Printek
Keuruu 2025

ISBN 978-951-98974-5-5 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-951-98974-6-2 (PDF)

Sisältö

Sivu

Erkki Parkkinen ja Marja Myllykangas:
Otso Istala ja Sallan uusi alku 8

Paikallishistorian harrastaja Erkki Hautala:
Kunnantalolta Otsolan isännäksi 11

Otso Istalan tytär Tarja Istala, *1956
Isä muistoissani 23

Otso Istalan tytär Päivi Istala, *1947
Otso Istalan Salla eilen – ja tänään 45

Otso Istala ja Sallan uusi alku

Otso Istalan kunnanjohtajavuodet Sallassa (1965–1984) sijoittuvat Suomen historian ja erityisesti Lapin jälleenrakennuksen kannalta ratkaisevaan murrosvaiheeseen. Ne olivat vuosia, jolloin sodan jättämät jäljet olivat yhä syvät, mutta kunnan edessä oli jo uusi, valtava haaste: suuri muuttoliike maalta kaupunkeihin ja Ruotsiin.

Tämä teos on syntynyt tarpeesta katsoa Sallan historiaa ainutlaatuisesta näkökulmasta: kunnan ensimmäisen kunnanjohtajan työn, elämän ja perheen kokemusten kautta. Se on kirja isästä, Otso Istalasta (1925–1985), jonka syntymästä tulee julkaisuvuonna 100 vuotta ja jonka elämän pisin työrupeama, lähes kaksi vuosikymmentä, kietoutui Sallan kohtaloon.

Kaksi aikaa, yksi polku

Kirjan ydin jakautuu kahteen pääaiheeseen, jotka ovat erottamattomasti sidoksissa toisiinsa:

1. Sotien perintö ja jälleenrakennuksen eetos: Otso Istalan kunnanjohtajakausi alkoi vain parikymmentä vuotta Lapin sodan päättymisen jälkeen. Sodan jälkeinen työetiikka, joka syntyi vaikenemisesta, sotakorvauksista ja pakosta rakentaa maa uudelleen menetettyjen alueiden jälkeen, oli Sallassa käsin kosketeltava. Otso Istala itse oli tämän sukupolven lapsi, joka osallistui jatkosotaan vapaaehtoisena vain 15-vuotiaana ja myöhemmin Lapin sotaan. Hänen kiinnostuksensa Lappiin juonsi juuri näistä sodan kokemuksista, jotka muovasivat hänet osaksi sitä taakkaa, joka Sallassa kohdattiin: menetetyn Vanhan Sallan jälkeinen Märkäjärven (nyk. Sallan kirkonkylän) luominen ja asutustoiminnan haasteet.
2. Kunnanjohtajan työ ja väestökato: Otso Istala saapui Sallaan 1965, juuri ennen kuin väestökato alkoi toden teolla kiihdyttää tahtiaan. Tilastolukujen valossa 1960-luvun puolivälistä eteenpäin nähty dramaattinen asukasmäärän lasku oli kunnanjohtajan suurimpia huolenaiheita. Kirja tarkastelee Otso Istalan työtä ja pyrkimyksiä löytää ratkaisuja Sallan tilanteeseen, samalla kun hänen omassa perheessään heijastui sama muuttoliikkeen todellisuus.

Lapsen ja nuoren kokemukset Itä-Lapista

Otso Istalan tyttäret Tarja ja Päivi tuovat tähän historialliseen kontekstiin syvästi henkilökohtaisen ulottuvuuden. Tarja muutti Sallaan 9-vuotiaana kesällä 1965 ja koki omakohtaisesti pikkukaupunkilaistyttönä elämän Itä-Lapin syrjäseuduilla. Tarja kävi kansakoulun 3. luokan Sallan kirkonkylän koulussa. Päivin muutto 18-vuotiaana jäi kestoltaan lyhyemmäksi, kun lukiota ei ollut. Heidän muistonsa avaavat ikkunan 1960-luvun Sallan kulttuuriin ja elämäntapaan:

- Nuorison kulttuurijakauma tanssipaikalla tangon ja rockin (rautalangan) välillä.
- Paikallinen puheenparsi ja kohtaamiset kuten ”atimointi” (sukuloiminen).
- Ruotsin kielen merkitys muuttoliikkeen ja naapurimaan vuoksi, mikä toi syrjäkylien sallalaisia esittämään Otso Istalalle pyynnön: ”Puhuppa kunnanjohtaja ruottia!”
- Elämä ilman lukiota ja sen pakottamat ratkaisut (lukioon meno tarkoitti muuttoa muualle).

Tämä aineisto tarjoaa lukijalle harvinaisen yhdistelmän kunnallishallinnon historiaa ja elävää muistelua. Se antaa äänen sekä sodanjälkeisen ajan työnteon eetokselle, jota Otso Istala edusti, että 60-luvun lopun nuorisosukupolven kokemukselle muutoksen keskellä.

Lopulta tämä teos on kotiinpaluuteemainen tutkielma siitä, miten kauan sitten käydyt sodat ja tehdyt työt, sekä isot poliittiset päätökset että pienet henkilökohtaiset valinnat, ovat muovanneet Sallaa ja sen asukkaita. Kirja kutsuu lukijan miettimään menneen maailman merkillisyyksiä ja tunnistamaan sen sisukkuuden, jolla Sallan tarinaa on jatkettu tähän päivään asti, aina uusia asukkaita toivottaen.

Sallan kunta ja sallalaiset kiittävät pitkäaikaista kunnanjohtaja Otso Istalaa ja tämän kirjan tekijöitä Erkki Hautalaa, Tarja Istalaa ja Päivi Istalaa.

Sallassa, kuulaana marraskuun päivänä 2025

Erkki Parkkinen	Marja Myllykangas
kunnanjohtaja	sivistysjohtaja

Paikallishistorian harrastaja Erkki Hautala:

Kunnantalolta Otsolan isännäksi

– Sallan ensimmäinen kunnanjohtaja Otso Istala

Kiitoksia ja tervetuloa helteisen 45. Salla-päivän ensimmäiselle luennolle. Olen perehtynyt Sallan paikallishistoriaan sekä työn puolesta että vapaa-aikana. Tänä vuonna 2025 tulee kuluneeksi 60 vuotta siitä, kun Sallan ensimmäinen kunnanjohtaja aloitti työnsä.

Olen aina ajatellut, että kunnanjohtajan virka olisi ollut ikiaikainen, satoja vuosia vanha. Pikkuhiljaa huomasin, että se onkin vain muutamia kymmeniä vuosia vanha virkanimike.

Aloitan tämän esitelmän kunnan johtamisjärjestelmän kehityksestä. Vuonna 1865 voimaan tulleessa maalaiskuntien itsehallinto-asetuksessa kirkollisten asioiden hoito erotettiin maallisten asioiden hoidosta. Siinä korostettiin, että maalaiskuntien luottamushenkilöt hoitavat kunnalliset tehtävänsä palkatta.

Virkamiehiä ei silloin vielä ollut ihan alkuvaiheessa 160 vuotta sitten. 1900-luvun alusta eteenpäin tehtävien määrä kasvoi. Pikkuhiljaa alettiin perustaa kunnan virkamiesten virkoja.

Niinpä sitten Kuolajärvellekin perustettiin kunnankirjurin toimi vuonna 1924. Seuraavana vuonna tuohon toimeen valittiin maanviljelijä Heikki Abiel Vaarala. Hän oli kunnanvaltuuston puheenjohtaja silloin ja hakijoita oli muistaakseni neljä. Kolmen nimet tiedettiin, mutta se neljäs ei halunnut ollenkaan nimeään julkisuuteen. Se näkyy tuolta pikkuultisesta oikealta puolella.

Heikki Abiel Vaarala aloitti Sallan kunnankirjurin tehtävässään 1925 eli sata vuotta sitten Sallan ensimmäisenä korkeampiarvoisena kunnan virkamiehenä.

Erkki Hautala Sallan Ison Pyhätunturin huipulla, josta avautuu näkymä myös Venäjän puolelle. Sieltä juontavat Hautalan sukujuuret ja kiinnostus paikallishistoriaan.

Vuonna 1927 toteutettiin kaupunkien keskushallinnon uudistus. Muistaakseni Oulun kaupungin aloitteesta jo 1920-luvun alussa. Noin seitsemän vuotta sitä valmisteltiin. Tässä uudistuksessa määrättiin, että jokaisessa kaupungissa pitää olla kaupunginhallitus, jonka esimiehenä toimii kaupunginjohtaja. Tämä vain kaupunkipaikoissa, ei kunnissa eikä maalaiskunnissa vielä.

1930-luvun puolivälissä Maalaiskuntien Virkamies-

Kunnankirjurin

ja

rahastonhoitajan

toimi

Kuolajärven kunnassa julistetaan täten kunnallisiin tehtäviin ja uudempaan kunnallliseen (laaj. kameraalinen) kirjanpitoon täysin perehtyneiden mies- ja naishenkilöiden haetta vaksi. Kunnan toimistohuoneustoa ei ole; tehtävät on toimitettava vuokrahuoneissa, kunnallislautakunnan kontrolliin alaisena ja seuraamalla kunnalle vahvistettua raha- ja tililaitoksen johtosääntöä. Hakemukset suosituksineen, palkkavaatimuksin en ja 20,000 mk. takuineen on lähetettävä allekirjoittaneelle 30 päivän kuluessa tästä päivästä lukien. Toimeen on astuttava kutsun saatua.

Kuolajärvellä marrask. 30 p. 1924.

H. A. Vaarala.
Kunnallslautakunnan esimies.

liitto teki valtioneuvostolle esityksen, että kunnankirjurin virkanimi muutettaisiin kunnanjohtajaksi, mutta valtioneuvosto ei tätä esitystä hyväksynyt. 1930-luvun lopulla maalaiskuntien kunnallislakiin ryhdyttiin valmistelemaan muutosta, joka mahdollistaisi kunnanjohtajan viran perustamisen. Mallia otettiin reilu kymmenen vuotta aikaisemmasta kaupunginjohtajan virkojen perustamisprosessista.

Loppuvuodesta 1938 uutisoitiin, että Helsingin lähellä sijaitsevaan Huopalahden kuntaan on valittu kunnanjohtaja. Se oli aika erikoista, kun ei tätä virkaakaan ollut vielä perustettu, koska siitä ei ollut lainsäädäntöäkään vielä olemassa. Mutta sitten kun vähän tarkemmin tutkin tuota tilannetta, niin selvisti, että se olikin vain lähinnä sellainen sermoniamestari.

Tämä kunnanjohtaja oli kaiken lisäksi kunnanvaltuuston puheenjohtaja tässä Huopalahden kunnassa. Huopalahti oli pikkukunta, joka eli vain vuodesta 1920 vuoteen 1945, kunnes se liitettiin kuntaliitoksella Helsingin kaupunkiin.

Palataanpa Helsingistä pohjoiseen lähemmäksi Sallaa. Talvi- ja jatkosota tietenkin keskeyttivät tämän lakimuutoksen valmisteluprosessin, jossa kunnanjohtajien virkojen perustaminen olisi tehty mahdolliseksi. Sotien jälkeen valmistelua jatkettiin, mutta kuten tiedetään, silloin oli paljon muutakin tekemistä kuin kunnanjohtajien virkojen ja lainkäsittelyn valmistelua.

Lapin ensimmäinen kunnnajohtaja Kemijärvelle 1949

Vuonna 1948 eduskunta hyväksyi aikaisemmat maalaiskunta- ja kaupunkien kunnallislait kumonneen uuden kuntalain. Vuonna 1948 hyväksytty uusi kunnallislaki 648/1948 mahdollisti kunnanjohtajan viran perustamisen myös kuntiin. Oheisessa diassa on siitä yhteenvetoa.

Uusi kuntalaki astui voimaan vuoden 1949 alussa. Itäisessä Lapissa ensimmäisenä kunnanjohtajan virkaa kiiruhti perustamaan Kemijärvi. Kunnanjohtajaksi valittiin silloin Kaarlo E. Liimatainen, joka tunnettiin korkonimellä Kunnan Kalle.

Hän oli silloin Suomen nuorin kunnanjohtaja, muistaakseni 27-vuotias ja pitkään Suomen nuorin kunnanjohtaja. Suomessa oli vuonna 1950 yhteensä 547 kuntaa. Tuossa luvussa ovat tosin

Vanhaa Sallaa. Kuva: Sallan Sota- ja jälleenrakennusajan museo

mukana myös kaupungit. Kunnanjohtajien virkojen perustaminen eteni hitaasti. Vuoteen 1951 mennessä virkoja oli perustettu vasta 40 kuntaan.

Verkkaiseen tahtiin vaikutti osaltaan se, että viran perustaminen oli laissa jätetty kunnanvaltuuston harkittavaksi eli harkintavalta oli aika pitkään ja oikeastaan täysinkin kunnallisten luottamushenkilöiden ja valtuutettujen varassa.

Tulemme likemmäksi Sallaa. Salla oli vielä vuoden 1950-luvun puolivälissä valtion lisätyssä valvonnassa. Se tarkoitti käytännössä sitä, että kunnanvaltuuston kokouksessa istui valtion määräänä kunnanvalvojana nimismies Kauko Liisanantti. Hän otti vuoden 1955 alkupuolella kunnanjohtajaviran perustamisen esille siksi, että kunnan jatkuvasti paheneva kassakriisi saataisiin helpottumaan.

Kassakriisiin oli monia syitä, yhtenä tiheän kouluverkon rakentaminen. Kyliin rakennettiin paljon kouluja. Niihin saatiin toki valtionavustusta, mitä kunta joutui ottamaan myös velkaa. Rahat eivät riittäneet kuin kaikkein välttämättömiimpiin tarpeisiin.

Valtuusto hylkäsi kunnanvalvojan eli nimismiehen esityksen äänin 18–9. Viran perustamiseen palattiin useita kertoja, mutta valtuustossa esitykset eivät saaneet tarvittavaa määräenemistöä, eli 2/3 äänestyksessä annetuista äänistä, joten virka jäi perustamatta.

1950-luvun lopulta lähtien vauhti kunnanjohtajien virkojen perustamisessa kiihtyi. Vuoteen 1963 mennessä kunnanjohtajia oli jo 121 kunnassa. Seuraavana vuonna Sallan valtuustossa tehtiin määräenemistöpäätös, joka mahdollisti kunnanjohtajan viran perustamisen.

Otso Istala Sallan kunnanjohtajaksi 1965

Kunnanjohtajan virka perustettiin 18.1.1965 kunnanvaltuuston kokouksessa. Päätös syntyi yksimielisesti ja samalla juhlallisissa merkeissä, sillä maalaiskuntien itsehallintoasetus oli astunut voimaan sata vuotta aikaisemmin. Sallassa tehtiin historiaa.

Prosessi eteni niin, että 22.1.1965 kunnanjohtajan virka päätettiin julistaa haettavaksi. Virkaan valittavalta edellytettiin vähintään Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa suoritettua tutkintoa tai ylemmänasteista korkeakoulututkintoa. Lisäksi vaadittiin riittävä käytännön kokemus sihteeri- tai muissa toimintatehtävissä.

Sallan kunnanjohtajaksi

varatuomari Otso Istala Kokkolasta

Sallan kunnassa on jo vuosikausien ajan olut muodossa tai toisella esillä kysymys kunnanjohtajan viran perustamisesta sekä kunnanjohtajan valitsemisesta. Mainittu virka perustettiin kunnanvaltuuston päätöksellä viime vuodenvaihteen tienoilla, ja keskiviikkona pidetyssä kunnanvaltuuston kokouksessa valittiin virkaan varatuomari Otso Istala Kokkolasta. Hän voi ottaa viran vastaan heti.

tyksen jälkeen virkaan äänin 16—12. Vähemmistö esitti ratkaisevassa äänestyksessä virkaan valittavaksi Sallan kunnan nykyistä kunnansihteeriä Martti Mäkistä, jonka kunnanhallitus oli asettanut hakijoiden joukosta ensimmäiselle ehdokassijalle. Lisäksi annettiin yksi ääni Rantasalmelta olevan kunnansiht. Leo Kähkösen valitsemisen puolesta. — Varatuom. Istalan kieltäytymisen vuoksi valittiin virkaan sairausvakuutustoimiston johtaja, sosionom. Martti Volotinen Inarista, sa-

Koillis-Lappi 2.7.1965

Kuinka paljon kunta oli valmis maksamaan palkkaa tulevalle kunnanjohtajalle? Hakuilmoittuksessa palkaksi ilmoitettiin 1331 markkaa. Se on nykyrahassa pyöreästi 3000 euroa. Olen verrannut, kuinka paljon palkkaa kunnanjohtajille tuolloin maksettiin eteläisessä Suomessa asukasluvultaan sunnilleen Sallan kokoisissa kunnissa ja aika lailla linjassa on tämä Sallan 1300 markan kuukausipalkka oli. Peruspalkan päälle maksettiin Sallassa vielä 12,5 prosenttia syrjäseutulisää.

Sallan kunnanjohtajan virkaa haki neljä henkilöä, yhtenä heistä Sallan kunnansihteenä toiminut Pentti Mäkinen. Kunnanjohtajan viran täyttämistä käsiteltäessä 8.4.1965 valtuusto jätti valinnan tekemättä sillä kunnanhallituksessa ei ollut valmistettu kunnanjohtajan virkaa koskevaa ohjesääntöä. Valtuusto julisti viran uudelleen haettavaksi.

Toisella hakukierroksella saatiin kuusi hakemusta. Mäkinen oli jälleen hakijoitten joukossa. Erikoiselta vaikutti se, että peräti kolme sairausvakuutustoimistojen johtajaa eri puolilta Suomea haki Sallan kunnanjohtajan virkaa. Kunnanhallitus asetti hakijoista ensimmäiselle sijalle Pentti Mäkisen ja toiselle sairausvakuutustoimen toimistojohtaja Urpo Moilasen, muistaakseni Suomussalmelta.

Valtuusto käsitteli kunnanjohtajavalintaa kokouksessaan on 30.6.1965, eli siis toista kertaa. Pohjaesityksenä oli Pentti Mäkisen valinta kunnanjohtajaksi.

Valtuuston kokouksessa kunnanvaltuutettu Ahti Kursukangas esitti, että kunnanjohtajaksi valittaisiin varatuomari Otso Istala Kokkolasta. Istala ei ollut lähettänyt virkaan varsinaisia hakupapereita, mutta oli antanut henkilökohtaisen suostumuksen ottaa virka vastaan, jos hänet siihen valitaan. Kuntalain mukaan tämä oli mahdollista, eli virka voitiin täyttää myös suostumusmenettelyin eli hakupapereita ei tarvinnut lähettää. Äänestyksessä Istala sai 16 ja Mäkinen 12 ääntä.

Ennen kuin menen eteenpäin tässä kunnanjohtaja-asiassa, muutama sana Sallan kunnallispoliittisista voimasuhteista. Sodista alkaen 1970-luvulle asti vasemmistolla oli niukka enemmistö kunnanvaltuustossa lukuunottamatta vuosia 1957– 68, jolloin ei-sosialistit saivat tilapäisen paikkaenemmistöön.

SKDL:llä värisuora Sallan valtuustossa

Valtapuolueena oli Suomen kansan demokraattinen liitto eli SKDL sekä Maalaisliitto 1965 lähtien (sittemmin Keskustapuolue). Kunnanjohtajavalinnan vuonna 1965 oli valtuustossa SKDL 15 paikkaa, SDP 2 paikkaa, Maalaisliitto 12 paikkaa ja Kokoomus 2 paikkaa. Kunnanhallituksen puheenjohtaja toimi Pekka Salla, SKDL ja valtuuston puheenjohtajana Uula Nevala, SKDL eli SKDL:llä olivat johtavat luottamushenkilöpaikat hallussaan.

Sallan ensimmäinen kunnanjohtaja Otso Istala oli syntynyt vuonna 1925 Kankaanpäässä ja hänen syntymästään tulee tänä vuonna 2025 kuluneeksi sata vuotta. Perheen sukunimi oli alun perin Grönroos. Snellmaninpäivän suuressa nimenmuutossa vuonna 1936 perhe otti käyttöön Istala-sukunimen.

Otso oli valmistunut ylioppilaksi Turun Suomalaisesta yhteiskoulusta ja suorittanut ylemmän oikeustutkinnon. Hän oli toiminut muun muassa Paraisten verolautakunnan puheenjohtajana, Vaasan kaupungin taksoitussihteerinä ja viimeksi Kokkolan kaupunginsihteerinä. Hän oli osallistunut vapaaehtoisena jatkosotaan sekä Lapin sotaan.

Sotilasarvoltaan Istala oli kunnanjohtajaksi valinnan hetkellä reservin luutnantti. Tähän väliin sopii kevennyksenä mainita, että Suomen singlelistan ykkösenä oli Katri-Helenan ”Minne tuuli kuljettaa” heinäkuussa 1965, jolloin Otso Istala otti viran vastaan Sallassa. Otso Istalan perheen tuuli kuljetti Sallaan. Otso Istalan virkahuone oli 1950-luvulla valmistuneessa kunnatoimistossa nykyisen Kuusamontien varressa.

Koulurakennuksia ja rajakauppaa

Minkälaisessa asia- ja tehtäväkentässä Istala joutuu toimimaan 1960-luvun puolivälin ja sen lopun Sallassa? Kunnan ylimpänä virkamiehenä hän toimi kunnantoimiston henkilökunnan päällikkönä sekä kunnanhallituksen – keskeisimmässä kunnan toimielimen – puheenjohtajana. Kunnanjohtajana hän oli kunnan työntekijöiden ylin pomo. Valtaa oli siis aika paljon käytettävissä.

Sallassa oli 1960-luvun puolivälissä asukkaita noin 11 700. Suurin osa sallalaisista

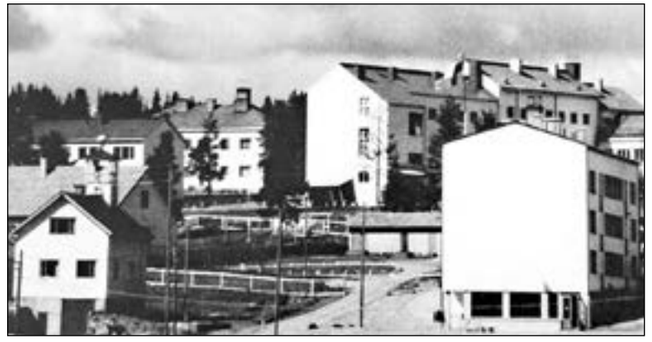

Sallan kirkonkylää 1960-luvulla. Kuukkasen baari toimi kuvassa etualalla olevan Arava 1:n alakerrassa. Myöhemmin samoissa tiloissa toimi maanlaajuista huomiota pitkästä nimestään saanut Äteritsiputeritsipuolilautatsi-baari. Kuva: Sallan Sota- ja jälleenrakennusajan museo.

sai toimeentulonsa maanviljelyksestä ja metsätöistä. Ensimmäiset merkit matkailuelinkeinon noususta nähtiin kun Pienellä Pyhätunturilla eli nykyisellä Sallatunturilla avattiin Suomen suurin hiihtohissi.

Vähitellen 1960-luvulla Sallassa alkoi viritä vaatimuksia omasta lukiosta. Helsingissä kävi lähetystö Sallasta monta kertaa esittämässä, kuinka tärkeä lukio olisi Sallalle. Otso Istalakin oli mukana näissä lähetystöissä vauhdittamassa lukiopäätöstä, joka syntyi vuonna 1966. Ensi vuonna on siis Sallan lukiossa juhlavuosi.

Koulupuolella toteutettiin iso investointi, kun kirkonkylälle rakennettiin uusi kansalaiskoulu- ja keskikoulurakennus. Maailmalla elettiin kylmän sodan vuosia, mutta Sallassa viriteltiin rajakauppaa Neuvostoliiton puolelle Murmanskin alueelle.

Sallassa pidettiin muun muassa aika iso niin sanottu Rajajuhla, johon lehtitietojen mukaan osallistui lähes 700 henkeä. Se pidettiin vanhalla Kivikoululla Kuusamontien varrella. Kunnan lähetystöjä kulki vauhdittamassa asiaa Helsingissä ja Sallassa, että saataisiin rajakauppa viriämään ja Kelloselkä rajajanylityspaikaksi.

Koillis-Lappi-lehden sivut täyttyivät isoista otsikoista, joiden mukaan Kelloselkä on myötätuulessa ja Kelloselkään avataan piakkoin rajanylityspaikka. Toiveet kuitenkin hiipuivat ja lopulta loppuivat, kun valtio päättikin rajanylityspaikaksi Raja-Joosepin vuonna 1967.

Suomen suurin hiihtohissi Sallatunturilla. Kuva: Koillis-Lappi-lehti

Sallan Pyhätunturin matkailu-

Peruskoulukokeilu alkoi Istalan aikana Sallassa ja muissakin Lapin kunnissa. Näin Istala seurasi kehitystä myös koulupuolella.

Istalan ensimmäinen kunnan edustustehtävä oli Kursun Puu Oy:n sahan toiminnan käynnistäminen syyskuussa 1965. Sahan uudet omistajat Esko ja Kaino Onkamo jatkoivat vararikkoon ajautuneen Kursun Sahaosuuskunnan toimintaa. Saha puri puuta ja työllisti, mutta Sahaosuuskunnan toimintaa puitiin käräjäsalissa, jossa varatuomari Otso Istala joutui edustamaan Sallan kuntaa.

Pari vuotta myöhemmin Istala leikkasi juhlanauhan poikki Aarne Kuukkanen Oy:n kaupan laajennusjuhlassa. Koillis-Lappi-lehden kuvassa näkyi myös Esko Kivikoski, jonka lehti kuvatekstissä nimesi tilaisuuden tunnetuimmaksi vieraaksi. Esko, lisänimellä Kyllä-Kivikoski tunnettiin Yleisradiossa 1960-luvulla esitetyn ”Viisasten kerho” -tietokilpailun, juontajana sekä televisiossa esitettyjen tietokilpailujen kestovoittajana. Koillis-Lappi-lehden kuvatekstissä ei muita mainittukaan kuin Istala ja Esko Kivikoski.

Susi kainalossa hotellin avajaisiin

Istalan virkauralle mahtui lukemattomia edustustehtäviä. Näistä ehkäpä erikoisin oli vuonna 1974 järjestetty Hotelli Revontulen vihkiäisjuhla. Koillis-Lappi kirjoitti asiasta Istalan sanoin: ”Suden rohkeutta ja sitkeyttä on vaadittu sallalaisilta matkailualan yrittäjiltä matkailuelinkeinon eteenpäin viimeiseksi paikkakunnalla”. Tervehdyssanojensa päätteeksi Istala ojensi hotellin omistajille kunnan lahjana täytetyn suden. Susi kainalossa olivat kunnan edustajat siis kävelleet juhlaan.

Muun muassa lukion saaminen kuntaan, kirjaston siirtyminen omiin tiloihin, uusi keskikoulu- ja kansalaiskoulurakennus sekä matkailuelinkeinon kasvu olivat 1960-luvun puolivälin jälkeisiä valopilkkuja Sallassa.

”Göteborg – Sallan suurin kylä”

Sen sijaan maaseutupitäjän rakennemuutos voimistui 1960-luvun loppupuolella. Maatalous hiipui, maatiloja ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ja metsätyöt vähenivät. Pakettipeltojen pojille ja tytöille ei ollut työtä tarjolla kotikunnassa. Kunnan väkimäärä väheni kiihtyvää vauhtia, kun muutettiin työn perässä Ruotsiin. Hanna Snellmanin vuonna 2003 julkaisema tutkimus on nimeltään osuva: ”Göteborg – Sallan suurin kylä”. Siinä on muuttajan silmän tasalta sosiologisella otteella tarkasteltu, minkälaista oli lähteä Ruotsiin ja minkälaista siellä oli ollut töissä.

Vuonna 1966 olleista 11 712 asukkaasta väkimäärä

Koillis-Lappi 24.9.1965

Rauta puree puuta Sallan Kursuss

Esko ja Kaino Onkamon perustama Kursun P sahauksen keskiviikkona

väheni vuoteen 1970 mennessä 10 751:een, eli reilulla tuhannella. Vuosi 1970 oli muuttovuosista synkin. Kunnan väkiluku väheni peräti 6,3 prosenttia. Synkkä lukema nosti Sallan kunnan valtakunnan maastamuuttotilaston kärkeen.

Vielä synkemmältä tilanne näytti, kun tarkastelee vuoden 1970 kirkonkirjaan merkittyjä lukuja. Sen mukaan kunnassa asui 8 495 henkilöä. Se tarkoittaa, että noin 15 prosenttia kunnan asukkaista asui muualla, pääasiassa Ruotsissa. Kunnan päättäjät etsivät kuumeisesti keinoja muuttoliikkeen ratkaisemiseksi, mutta keinot olivat vähissä. Muuta keinoa ei oikeastaan ollut kuin

Koillis-Lappi 5.1.1971

pyytää valtiolta apua.

Kunnanjohtaja Otso Istala sanoi Helsingin Sanomien haastattelussa, että peltopaketoinnin rajoittaminen ei ole pohjoisessa toimiva ratkaisu. Lappiin tarvittaisiin oman maatalousohjelma. Tuossa synkässä tilanteessa Otso näki sentään jonkinlaisen valopilkunkin: ”muuttajat eivät itse asiassa ole vieneet, eivätkä voi viedä yhtään työpaikkaa täältä mennessään”. Aika vahvasti sanottu, mutta kyllä siinä totuuden siemen oli mukana.

Otso Istala 50 vuotta 24.11.1975

Koillis-Lappi-lehdessä julkaistiin syksyllä 1975 Otso Istalan 50-vuotismerkkipäivän haastattelu. Otsikkona oli ”Maatilatalouden mukana Sallan kunta joko nousee tai kaatuu”. Koillis-Lapin päätoimittaja Antti ”Alapertti” Laakso kysyi Istalalta konsteja, joilla maatalous nousisi. Otso Istala luetteli muun muassa navettojen peruskorjaamisen, maatalouden ammattikoulutuksen lisäämisen ja maatalouden neuvontatoiminnan nostamisen aivan muihin mittasuhteisiin, kuin se sillä hetkellä oli.

Lisäksi valtiolta pitäisi saada tukirahaa maatalouteen. Istala laski, että hänen mainitsemillaan toimenpiteillä saataisiin 400–600 sallalaista maatilaa kannattaviksi.

Kursussa toimi tuolloin Koilliskuntain Osuusmeijeri. Siellä oli vielä 1960-luvulla valmistettu juustoa, mutta 1970-luvun alkupuolella juuston valmistus lopetettiin ja muututtiin pelkäksi maidon vastaanottopisteeksi.

Päätoimittaja Antti Laakso kirjoitti 50-vuotissyntymäpäiväjutun loppuun oma arvionsa Istalan toiminnasta kunnanjohtajana. Se menee sanatarkasti näin, että ”uutisnälkäisenä alueen lehtimiehenä olen viimeisten kymmenen vuoden aikana joutunut valtuustokokouksissa ynnä muissa varsinkin läheisesti seurailemaan kunnanjohtaja Istalan toimintaa sekä olemaan näissä merkeissä hänen kanssaan myöskin aivan suoranaisessa yhteistyössä”.

”Olen pannut merkille sen rauhallisen asiallisuuden,

Suomen tiettävästi suurimmat peuransarvet olympiavoittaja Lasse Virénin kesämökillä. Oikealla Otso Istala. Koillis-Lappi 18.5.1971.

jolla kunnanjohtaja Istala kiperienkin riitakysymysten keskellä on asioita aina selvitellyt. Tiedotustoiminnan saralla puolestaan hän on aina valmis palvelemaan lehtimiestä ja sitä kautta koko kuntansa väestön tiedon tarvetta milloin hyvänsä, arkena ja sunnuntaina, oli myös vuorokauden aika mikä hyvänsä".

Aika lailla kympin arvion on Antti "Alapertti" kirjoittanut kunnanjohtaja Istalasta ja sen verran, mitä olen Antti Laakson toimintatapaan perehtynyt, niin hänellä sanottiin olevan semmoinen tyyli, että kirjoittamisessa pidetään aina Koillis-Lapin eli näiden neljän kunnan puolia ja Niskavaaran takana olevia, varsinkin Helsingissä asti olevia lyödään sitten oikein kunnolla, jos on tarve.

Sallan väkiluku laski 1970-luvulla ja sama tietä tietenkin myös syntyvyys. Kun vuonna 1967 syntyi 205 vauvaa, niin kolme vuoden kuluttua vastasyntyneitä kirjattiin tilastoihin 95. Sallassa oli juuri remontoitu sairaalan syntysosasto, jota syntyvyyden romahtamisen takia uhkasi lakkauttaminen, sillä lääkintohallitus vaati syntyvyysosastojen keskittämistä alue- ja keskussairaaloihin. Sallan kunta tietysti vastusti jyrkästi tällaista keskittämistä.

Sallan väkiluvun romahdus

Otso Istalaa haastateltiin Helsingin Sanomiin. Hän totesi, että lääkintohallituksen suunnitelmat eivät ole millään tavalla sopusoinnussa kehitysaluepolitiikan kanssa. Hän tuomitsi ne jyrkästi. Synnyttäjät joutuisivat matkustamaan jopa satoja kilometrejä synnyttämään. Siinä tietysti oli kyllä vähän lapinlisää matkassa. Mahtoiko Kemijärven aluesairaalan synnytysosasto ihan niin kaukana, mutta aika hyvin oli Otso oppinut lapinlisän laittamisen näihin haastatteluihin.

Sitten tultiin jo siihen pisteeseen, että kun Sallan kunnan asukasluku 1976 tipahti alle 8000 asukkaan ja tuli voimaan 1977 alusta uusi kunnallislaki, niin valtuustossa valtuutettujen määrä väheni. Sallassa se merkitsi, että valittiin 8 valtuutettua aikaisempaa vähemmän. Otso antoi taas haastattelun Helsingin Sanomiin todeten, että kyllä se varmasti on monelle kunnanvaltuustoon pyrkivälle karvas pala.

Vuonna 1977 voimaan tulleessa uudessa kunnallislaissa kunnanjohtaja ei enää toiminut kunnanhallituksen puheenjohtajana, vaan hän oli pelkästään viranhaltija-asemassa, kunnanhallituksessa käsiteltävien asioiden esittelijä.

Jotta ei ihan pyörittäisi vakavissa asioissa, niin otetaan vähän keviämpiäkin tapauksia Otso Istalan virkaudelta. Aloitetaan olympiavoittaja Lasse Virénin mökin tupaantuliaisista syksyllä 1977. Koillis-Lappi-lehdessä julkaistussa kuvassa Istala luovutti omana ja vaimonsa lahjana peräti 36-piikkiset peuransarvet Virénille, jotka sitten ruuvattiin nelinkertaisen olympiavoittajan upouuden mökin seinälle. Lehdessä mainittiin niiden olevan tiettävästi Suomen suurimmat peuransarvet.

Lapin lääninoikeus antoi päätöksen

Sallan kunnanjohtajalle eron sijasta varoitus

Rovaniemi (HS) Lapin lääninoikeus on muuttanut Sallan kunnanjohtajan Otso Istalan määräaikaisen erottamisen kirjalliseksi varoitukseksi. Sallan kunnanhallitus oli toukokuun 10. päivänä erottanut Istalan kolmeksi kuukaudeksi, mutta lääninoikeus keskeytti päätöksen toimeenpanon jo aiemmin tässä kuussa.

kuutusten ottaminen kuuluu se päätösvaltaan. Tästä huolimat kunnanjohtaja Istala oli sopin kunnan laitteistojen vakuuttam sesta eri yhtiössä kuin kunnanhall tus.

Kunnanhallituksen olisi pitän ryhtyä kurinpitotoimiin 90 vuor kauden kuluessa, mutta se pät määräaikaisesta erottamisesta va

Kunnanjohtajasta poliitikoksi. Helsingin Sanomat kesäkuu 1982 (vas) ja Koillis-Lappi lokakuu 1984.

Vuonna 1971 järjestettiin Suomen ja Ruotsin välinen kuntomaaottelu. Kemijärven kunta haastoi Sallan kunnan mukaan maaotteluun. Oikealla ylhäällä olevassa kuvassa Istala ottaa vastaan haasteen Kemijärven kunnanjohtaja Kaarlo E. Liimataiselta ja nuorisosihteeri Armas Saastamoiselta. Oikeassa laidassa alhaalla Sallan Karhujen puheenjohtaja Jouko Väänänen ja järjestelytoimikunnan puheenjohtaja Jouko Soppela pyysivät Istalaa 35. Karhuhiihtojen suojelijaksi. Istala otti nämä tehtävät vastaan ja Karhuhiihdot hiihdettiin Sallassa kevättalvella 1981.

Kunnan virastotalosta Otsola

Urheilu- ja liikuntapuolelta siirryn rakennuspuolelle ja uuden kunnanviraston rakentamiseen. Sotien jälkeen Märkäjärvelle eli Kirkonkylälle rakennettu kunnantalo oli tullut elinkaarensa päähän ja sen tilatkin olivat käyneet ahtaiksi. Uuden kunnanviraston rakennushanke käynnistettiin 1979 ja Linja-autoasemaa vastapäätä kohonnut rakennus vihittiin käyttöön loppuvuodesta 1981.

Noin 7 miljoonaa maksanut virastotalo sai Sallan ensimmäisen kunnanjohtajan mukaan nimekseen Otsolan. Lieneekö missään muualla kunnantaloa nimetty kunnanjohtajan mukaan? En ole löytänyt yhtään. Sikäli aika erikoinen rakennusprojekti.

Vuonna 1982 paikallis-, maakunta- ja valtakunnallisten lehtien sivuilla uutisoitiin Sallan kunnanjohtaja Otso Istalan ja Sallan kuntapäättäjien tulehtuneista väleistä. Kuntapäättäjät haastoivat kunnanjohtajan käräjille ja kunnanjohtaja puolestaan kuntapäättäjät. Kunta irtisanoi Istalan 1982. Kunnanjohtajan irtisanominen oli tuohon harvinaista.

Otso Istalalle avautui mahdollisuus palata virkaan kesäkuussa 1983, kun korkein hallinto-oikeus totesi irtisanomisen laittomaksi. Istala kuitenkin irtisanoutui virastaan ja hakeutui varhaiseläkkeelle. Kunnanjohtajan virassa hän toimi lähes 20 vuotta.

Otsolaa hän ei kuitenkaan jättänyt, vaan palasi vuoden 1984 vaaleissa Suomen maaseudun puolueen kunnanvaltuutettuna valtuustosaliin, jota myös siihen aikaan Hongan saliksi kutsuttiin.

Otson iskulauseena oli "Terveen kotikunnan puolesta". Sillä hän kampanjoi ja sai 63 ääntä ja pääsi ainoana SMP-valtuutettuna läpi. Tuo äänimäärä on muuten

Otsola syksyllä 2025. Kuva Risto Pöyliö

ihan kohtuullinen, sillä SMP sai yhteensä parisataa ääntä noissa vuoden 1984 vaaleissa. Otso Istalan kunnanvaltuutetun ura jäi kuitenkin lyhyeksi. Koillis-Lappi-lehdessä julkaistiin vuoden 1985 elokuun alussa suru-uutinen. Varatuomari Otso Istala oli kuollut 2.8.1985 Kemijärven aluesairaalassa.

Otso Istalan aikana Sallan kuntaan saatiin lukio, rakennettiin suurehko kansalais- ja keskikoulurakennus, ostettiin kirjastolle oma talo ja matkailuelinkeinokin nosti päätään. Mutta samanaikaisesti kuntalaisten toimeentulon kivijalkana on ollut maa- ja metsätalous hiipui, työttömyys kasvoi ja väkeä muutti Ruotsiin.

Sallan kunnan 1960-luvun lopun ja 70-luvun alun murroskausi oli maamme historiassa yksi rajuimmista. Tuossa toimintaympäristössä kunnan johtava virkamiehen osa ei varmastikaan ollut helppo. Painetta tuli joka suunnasta. Valtiovalta kovisteli kuntia säästövelvoitteilla ja kunnan sisältä päättäjät patistelivat toimeen asiassa jos toisessakin. Kyllä siinä Otso Istalalla oli tehtäväsarkaa ihan niittävästi.

Minä itse en koskaan tavannut Otso Istalaa. Tämäkin esitelmä on rakentunut suurelta osin paikallismediassa ja pieneltä osin myös valtakunnan mediassa olleista uutisista. Olen niiden perusteella tullut sellaiseen henkilökohtaiseen käsitykseen, että Istala piti tiukasti kotikuntansa puolia. Hän oli sanavalmis ja osasi kirjoittaa minun mielestäni todella hyviä mielipidekirjoituksia.

Siitä esimerkkinä Helsingin Sanomissa vuonna 1972 julkaistu juttu Koilliskaira kansallispuiston perustamisesta (nykyisin Urho Kekkosen kansallispuisto). Tuolloin 50 vuotta sitten Sallan kunta vastusti jyrkästi Kekkosen kansallispuiston perustamista.

Otso Istala kirjoitteli samansuuntaisesti Helsingin Sanomiin vastustaen puiston perustamista ja arvostellen kärkevästi puiston perustamista ajanutta Luonto-Liittoa, jonka toiminta oli hänen mielestään ”tyypillinen esimerkki piittaamattomuudesta, jolla etelässä suhtaudutaan Lapin ihmisiin”.

Vuonna 1977 voimaantullut uusi kunnallislaki teki kunnanjohtajista 100-prosenttia virkamiehiä. Heiltä otettiin pois kunnanhallituksen puheenjohtajan tehtävät. Monien kunnanjohtajien mielestä se tarkoitti käytännössä heidän valtansa vähenemistä.

Varatuomari Otso Istala jää Sallan kunnan historiaan sen ensimmäisenä kunnanjohtajana ja maamerkkinä on hänen nimeään kantava virastotalo nimeltään Otsola.

Otso Istalan tyttäret muistelevat isäänsä

Kun meiltä kahdelta Otson Istalan ensimmäisen avioliiton tyttäreltä pyydettiin muistelua isästämme, olimme juuri suunnittelemassa hänen syntymänsä satavuotismuistojuhlaa marraskuussa pienen omaisjoukon kesken, hänen lastenlastensa ja lastenlastenlastensa kanssa.

Tässä Salla-muistelussa koetamme avata hänen taustaansa, elämänvaiheitaan ja persoonaansa yli ja ohi sen mitä hänestä mahdollisesti on sallalaisten muistissa tai jo kellastuneissa lehtileikkeissä. Kuka hän oli, minkälaisia teitä pitkin hän kulki kohti Sallaa?

Me tyttäret olemme suuren perheen eri päistä: Päivi vanhin, Tarja nuorin, kaksi veljeä siinä välissä. Meillä on yhteisiä muistoja, mutta molemmilla on myös omat muistinsa ja muistonsa. Saatamme siis muistaa eri lailla. Veljillämme olisi ollut myös omat muistonsa mutta he ovat jo poissa.

Vuosi on huomionarvoinen: sodan päättymisestä on kulunut 80 vuotta, isän syntymästä 100 vuotta, hänen Salla-uransa alusta 60 vuotta ja hänen kuolemastaan 40 vuotta.

Isämme Otso Istalan satavuotissyntymäpäivänä 24.11.2025

Päivi Istala, Helsinki

Tarja Istala, Tampere

Tarja Istala

Isä muistoissani

En voi kertoa isästäni kertomatta perheestä josta hän tuli. Ihminenhän ei synny tyhjästä. Kerron siis ensin hänen vanhemmistaan, isoisästäni Haraldista ja isoäidistäni Karinista, jota kutsuimme Famuksi. Famu tulee ruotsin kielestä: ”farmor”on isän äiti. Hän oli siis ruotsinkielisestä perheestä,

Harald oli innokas fennomaani. Siinä oli jo yksi perheessä vellonut kiistanaihe, kielikysymys. Famu puhui lapsilleen ruotsia, Harald suomea. Kaikista kolmesta lapsesta tuli täysin kaksikielisiä.

Tuohon aikaan isovanhemmat eivät juuri leikkineet lastenlastensa kanssa, eivät ainakaan meidän isovanhempamme. Isoisä oli minulle vaitelias ja vähän pelottava hahmo, Famu oli kevyempi, ketterämpi. He olivat Kunnioitettavia.

Otso ja Tarja Istala Sallassa 1974

Isän taustaa

Otso Istala syntyi Kankaanpäässä 24.11.1925 Grönroosin perheen toisena lapsena ja ensimmäisenä poikana. Hänen isänsä, Toholammilla syntynyt Harald Grönroos (1894–1970) toimi Kankaanpään piirin nimismiehenä mutta varsin pian perhe muutti Kaavin kautta Ilomantsiin, jonka nimismieheksi Harald nimitettiin 1929. Nuorin lapsi, Veli, syntyi siellä.

Turussa syntynyt Famu (1898–1990) tuli osittain venäläisestä suvusta. Tämä venäläishaara kiehtoi meitä lapsina tavattomasti. Hänen isänsä oli Turussa syntynyt, sittemmin arvostettu orkesterimuusikko, director musices Johan Jaala, (aik. Ivan Vasiljev Jefimoff) ja äitinsä Karjaalta kotoisin oleva, ruotsinkielinen, hänkin nimeltään Karin. He olivat morfar ja mormor, Mufa ja Mormor. Famun aikaisempi nimi oli Jekaterina Jefimoff. Perheen venäläisjuuret haluttiin piilottaa ja niin Ivanista tuli Johan ja Jekaterinasta Karin v. 1903. Kirkkokunta vaihdettiin ja uudeksi sukunimeksi otettiin Jaala. Myös isosäni Harald muutti oman perheensä nimen Istalaksi 1936. Isän suku oli juuriltaan siis aikamoisen kirjavaa.

Ilomantsista tuli isäni lapsuus- ja nuoruusaikojen kiinnekohta ja kasvupaikka. Vaikka hän syntyikin Kankaanpäässä.

Haraldin isä Hjalmar Grönroos, enemmän tai vähemmän viinaan menevä, oli toiminut kruununnimismie-

Otso Istalan ensimmäinen koulupäivä, Ilomantsin Kotimäen koulu 1932

henä Toholammilla ja Vähäkyrössä, sittemmin myös Sauvossa jossa hän menehtyi 1913. Hänen juurensa vievät Satakuntaan.

Haraldin äiti Maria Markkanen oli kuollut Vähäkyrössä jo 1902, samoin Haraldin pikkuveli, ja kun hänen ainut sisaruksensa Alli lähetettiin heti äidin kuoleman jälkeen mummolaan Ouluun, jäi Harald aika lailla omilleen varsin nuorena. Hän hoiti huushollia ja hevosia pitkälti yksin koska Hjalmarin ajan vei virkamatkat – ja viina. Ystävällinen ja toimelias naapurin emäntä katsoi vähän raisun pojan perään.

Haraldin koulutie oli repaleinen eikä mitenkään menestyksekäs. Ehtoja, luokalle jäämisiä, koulujen vaihtoja. Isänsä kuoltua, ja Allin kuoltua pari vuotta myöhemmin, Haraldin koulunkäynnistä huolehtivat hänen isänsä sisarukset, ensin Vaasassa, sitten Turussa, kaikki ruotsinkielisiä.

Juristitaustaa monessa sukupolvessa

Haraldin sanojen mukaan nuo ”suomalaisia finnejä halveksivat kiihkoruotsalaiset suvun jäsenet tekivät hänestä fanaattisen fennomaanin”. Eli vaikeuksia oli, suvun bättre folkin keskellä. Opiskeluvuosinaan hän elätti itsensä tilapäistöillä ja antamalla kielitunteja.

Kun miettii hänen uravalintojaan, ei voi olla huomaamatta, että sukutaustoilla oli merkitystä. Hänen äitinsä isä Karl Markkanen oli ensimmäisiä suomenkielisiä nimismiehiä joka toimi sittemmin Oulussa myös apulaislääninkamreerina. Haraldin isän suuresta sisarusparvesta tuli parikin hovioikeudenneuvosta ja parista serkustaan varatuomareita.

Niinpä vihdoin ylioppilaaksi tultuaan Forssassa 1916 Harald kirjautui Helsingin yliopistoon alempaa hallintotutkintoa lukemaan, mutta luvut jäivät kesken. Vt. nimismiehenä hän toimi Paimion, Kiskon ja Rymättylän piireissä 1918–19. Naantalin poliisitoimen kautta hänet nimitettiin ensimmäiseen nimismiespiiriinsä Kankaanpäähän 1920. Avioliitto solmittiin 1921 ja niin alkoi perhe-elämä josta ei käänteitä puuttunut.

Vuosina 1927–28, vajaan vuoden, Harald opiskeli, tai yritti opiskella Leipzigin yliopistossa eläinlääketiedettä, Karin ja pieni Otso olivat mukana – mutta olikohan Haraldin huono matikkapää syynä keskeytyneisiin opintoihin? Huono matikkapää periytyi sitten myös myöhempiin polviin.

Haraldin toimet olivat moninaiset Ilomantsin vuosina. Hän kuului Ilomantsin suojeluskuntaan, oli sotilaspoliisin komppanianpäällikkönä Ilomantsin rintamalla talvisodan aikana ja järjesti mm. Ilomantsin evakuoinnin. IKL:ään hän oli kuulunut hetken liikkeen alkuvaiheissa.

Ilomantsin sukuarvot

Istalan perhe oli konservatiivinen ja pohjimmiltaan pohjalaisen jäyhä ja muodollinen, jonka ylimpiä arvoja olivat koti, uskonto ja isänmaa. Enkä ole ihan varma missä järjestyksessä. Vanhemmat oli Pappa ja Mamma, joille ei sanottu vastaan.

Lapsia kasvatettiin kovalla kurilla tottelevaisuuteen ja kunnioitukseen. Ruumiillinen kuritus oli itsestään selvää. Sen tavan Harald oli oppinut yhä enemmän alkoholiin mieltyneeltä isältään ja sitä kasvatustapaa noudatti myös isäni lapsuudessani: ns. koivuniemen herra oli meillä käytössä, myös mm. nurkassa seisottamiset. Vannoin etten ikinä lyö omia lapsiani – se kasvattaa vain uhmaa. Enkä ole lyönyt.

Tietoa, sivistystä ja titteleitä Istaloilla arvostettiin. Haraldin mukaan tytöt eivät olleet mitään. Vanhimmalle pojalleen Otsolle hänellä oli suunnitelmat valmiina – tämä on minun käsitykseni. Koska Ilomantsissa ei ollut keskikoulua, Otso kävi sitä Joensuussa ja asui jossain kortteeripaikassa. Sieltä hän kirjoitteli kotiin ikävöiviä kirjeitä.

Vuotta vanhempi sisar Ebba oli muuttanut Turkuun isoäitinsä Mormorin luokse 1934 ja

Harald-isä ja Otso 1940

kävi Turun Suomalaista Yhteiskoulua. Sinne isäkin myöhemmin siirtyi. Sitä ennen alkoi sota, ensin talvisota, sitten jatkosota.

Sotaan

Isäni sotapolkua aloin kunnolla tutkia Suomen täyttäessä 100 vuotta 2017. Tilasin kantakortin ja sitä koetin muidenkin avustuksella tulkita.

Otso lähti Ilomantsissa sijoitettuna olleen Karjalan Armeijaan kuuluneen Ryhmä Oinosen esikunnan matkaan kesällä 1941, alle 16-vuotiaana. Hänen tiensä vei mm. Korpiselkään, Tolvajärvelle, Tsalkkiin, Vuohtjärvelle ja Kontupohjaan. Ebba lähti samaan matkaan ja oli jonkin aikaa lottana Äänislinnassa.

Otso toimi Oinosen ratsuväkiprikaatin taistelulähettinä puoli vuotta kunnes hänet palautettiin kotiin ala-ikäisenä. Hänen ainoassa sota-albumissaan on muutama kuva jossa hän on aivan lapsenkasvoisena vanhempien sotilaiden joukossa. Yhden Au-

Harald ja lapset Ebba, Veli ja Otso Ilomantsissa 1942

nuksen Tsalkissa –41 otetun kuvan viereen hän on kirjoittanut:

”Lämmitin kämppää ja joku nuori luti istui ja kirjoitti jotain – oli Olavi Paavolainen”.

Pari mitaliakin sotilaspoika Istala tuolta lyhyeltä sotalähettiajaltaan sai, Mannerheimilta.

Ja sitten olikin aika muuttaa hetkeksi Turkuun jatkamaan kouluopintoja. Syksyllä -43 alkoi hänen alokaskoulutuksensa, siitä aliupseerioppilaaksi ja -44 konekivääreikomppanian johtajaksi. Kesällä -44 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana tie vei Itä-Karjalan helvettiin (mm. Nuosjärvi, Vitele, jossa lievä haavoittuminen, Tuulos, Kolatselkä, Loimola).

Jatkosodan päätyttyä syyskuussa -44 isä ajatteli vihdoin voivansa päättää koulunsa ja aloittaa lakimiesopinnot. Mutta tuon nuorimman, -25 syntyneiden ikäluokan tavoin hänet komennettiin vielä Lapin sotaan, ajamaan entiset aseveljet maasta. Tie vei Ouluun, Tornioon, Rovaniemelle, Muonioon ja Enontekiön Palojoensuuhun.

Lokakuun -44 Tornion valtaus (”Tornion taikayö”) on jäänyt sotahistoriaan myös sen takia, että rintamamiehet löysivät saksalaisten mittavan viinavaraston ja viinaa sitten vedettiin päät täyteen niin, että kaksi pataljoonaa menetti taistelukykynsä. Isä kertoi olleensa tuossa joukossa mukana.

Isä siirrettiin vihdoin nostoväkeen joulukuussa -44. Tulipa ainakin Lappi tutuksi, tulevaisuutta ajatellen – vaikka tulevaisuudesta ei vielä tiedetty mitään. Hän palasi sodasta vain pienin fyysisin vammoin mutta tuhansien palanneiden sotilaiden tavoin syvemmät haavat jäivät näkymättömiin. Ne nousivat kyllä esiin myöhemmissä vaiheissa.

Avioliitto, perhe ja ura

Joko nyt opiskelemaan? Ei! Sodan jälkeen Puolustusvoimat huomasi ettei Otso Istala ollut käynyt varusmiespalvelusta. Niinpä käsky kävi tammikuussa 1945. Hän sai kuitenkin opintolykkäyksiä melkein koko vuodeksi. Lukion päästötodistuksen hän sai joulukuussa -45; tuon ajan käytännön mukaan tämä sotaan osallistunut nuorin ikäluokka sai lakkinsa ilman ylioppilaskirjoituksia.

Palveluksen jatkuessa tammikuun alussa -46 hän haki rajavartiostoon kotiseudulleen Ilomantsiin mutta saikin siirron Immolaan, rajajääkäripataljoonaan. Se oli varmaan kohtalo: Immolassa hän tapasi erään vaalean karjalaisneitosen, Kaija Mustosen, joka asui siinä lähellä, Vuoksenniskalla.

Kaijan vieraskirjasta näen, että ensimmäiset isän merkinnät siellä ovat maaliskuun lopulla -46, merkinnät tihenevät, allekirjoituksena ensin ”Yx Immolasta” ja sitten ”Oki”. Ja Okiksi Kaija häntä loppuelämänsä kutsui.

Vuohtjärvellä 1941, nuori Otso Istala keskellä

Se oli Rakkautta ja siitä rakkaudesta tuli avioliitto. Heistä tuli vanhempani. Mutta ensin tuli sisko ja kaksi veljeä. Minä olin tuleva vasta kymmenen vuoden kuluttua. Sitä ennen ehti tapahtua paljon.

Harald menettää virkansa

Samaan aikaan Ilomantsissa Haraldin, Famun ja pikkuveljen kotona: Harald, tuo paikkakunnalla paljon aikaansaanut, työteliäs, kymmenien luottamustoimien vallesmanni ja vääpeli, jää kiinni ns. asekätkentäjutussa, saa syytteen, ehdollisen tuomion ja menettää virkansa ja virkatalonsa. Tämä on ja tulee olemaan asia mistä ei missään tapauksessa saa puhua suvun nuoremmille. Asekätkentä oli isänmaan ystävien jalo ajatus – mutta laiton.

He muuttavat Ilomantsin Parppeinvaaralle ja pari vuotta myöhemmin Harald saa työpaikan Oy Outokumpu Ab:n Kiskon Aijalan kaivoksen huolto- ja sittemmin sosiaalipäällikkönä mistä toimesta hän jää säällisesti eläkkeelle 1959. Hän rakentaa talon Naantaliin samana vuonna mutta myy sen jo parin vuoden kuluttua. Avioliitto ei olekaan kovin harmoninen, siitä Harald kertoo jälkeen jääneissä kirjeissään. Haraldin harha-askeleet pikku sihteerikköjen kanssa horjuttavat liittoa ja siitähän Famu kärsii. Asumusero samoihin aikoihin 50-luvun lopulla, lusikat ja lampetit pannaan jo jakoon mutta avioliitto pysyy kuitenkin kasassa. Kaikki rahat ja varallisuus ovat Famun takana.

Loppuelämänsä he asuivat Turussa ja heillä oli myös mökki Kiskon Määrjärvellä.

Otso ja Kaija avioituvat syksyllä 1946 kun ensimmäinen lapsi on jo tulossa. Harald on ehdottomasti avioliittoa vastaan. Hän ei hyväksy pojalleen karjalaista työläisperheen tytärtä. Ei ole kovin hääppöiset olot nuorella miniällä. Minkäänlaista kunnioitusta miniä ei appivanhemmiltaan koskaan saanut eikä sitten myöhemmin vastavuoroisesti kunnioittanut hänkään.

Ensimmäinen lapsi, Päivi, syntyy keväällä -47 ja saman vuoden syksyllä Otso aloittaa vihdoin oikeustieteen opinnot Helsingin yliopistossa. Kaija on samaan aikaan konttoristina Oy Vuoksenniska Ab:n Rautatehtaalla (sittemmin Ovako) ja hänen äitinsä, mummimme, hoitaa Päiviä viitisen vuotta. Vuoden verran pieni Päivi on päiväkodissa Imatran Rajapatsaalla.

Kaija siis osittain rahoittaa Otson opintoja, Harald tahollaan myös. Opintolainojahan ei tuohon maailman aikaan ole.

Vähän olen aina uumoillut, että Otson lakimiesura johtui Haraldista. Hän oli itse jättänyt omat lakiopintonsa kesken ja siirtynyt poliisitoimen kautta nimismieheksi. Kun tietää, että paristakin Haraldin sedästä tuli hovioikeudenneuvoksia ja suvussa oli muitakin virkamiesperheisiin naituja, niin luulenpa, että hänellä oli näyttämisen halu ruotsinkielisille sukulaisilleen, bättre folkille: omasta rikkinäisestä ja vaikeasta taustas-

Kihlat elokuussa 1946

taan huolimatta – tai juuri sen takia – hän halusi näyttää, että täältä pesee. Minun poikani!

Minulla on jonkinlainen muistikuva siitä, että isällä olisi ollut omiakin haaveita, ei hän hinkunut virkamieheksi. Mutta Papalle ei sanottu vastaan.

Syksyllä 1945 Otso oli Turussa Vakuutusyhtiö Sammon konttoriharjoittelijana, siis varusmiespalveluksensa opintovapaalla. Siskoni kertoman mukaan myös Veikko Vennamon johtamassa asutushallituksessa (Maatalousministeriön asutusasiainosasto).

Monipolvisen uran alku Paraisten verojohtajana

Otso suoritti ylemmän oikeustutkinnon ja valmistui olympiavuonna 1952. Sitten alkoi perheen kulku ympäri maata. Ensimmäinen työpaikka oli Paraisten verojohtajana 1953–54, hän toimi siellä myös huoneenvuokralautakunnan sihteerinä. Siellä syntyi perheen toinen lapsi, Kari. Suomalaiseen Lakimiesyhdistykseen hän sai kutsun -53.

Hän seurasi Paraisten tuomiokunnassa oikeusistuntoja; todistuksen tästä on allekirjoittanut hovioikeudenneuvos Bertel J. Broms, Haraldin serkun puoliso (nippelitietoa!). Paraisilta Vaasaan taksoitussihteeriksi (verotussihteeri) marraskuussa -54. Kolmas lapsi, Juha, syntyi melken heti muuton jälkeen, joulupäivänä, kotona.

Kertausharjoitus Haminassa RUK:n kurssilla, erikoiskoulutus panssarintorjuntatukikomppanian joukkueenjohtajaksi, upseerinvala ja ylennys vänrikiksi -54.

Ja toukokuussa -56 tulee minun vuoroni, silloin synnyn minä, vähän myöhässä, palokunnan juhlien iltana Vaasassa. Kun äiti uudessa kevättakissaan ja korkokengissään joutuu lähtemään juhlista kesken pois ja tarrautuu lähimpään lyhtypylvääseen, kiiruhtaa paikalle vanhempi rouva joka huolestuneena kysyy: ”Mår Ni illa, lilla fru?” ”Nej, det är bara fjärde”, vastaa äiti. Ja viimeiseksi lapseksi minä jäin, siitä liitosta.

Vaasan hovioikeuden auskultanttina Otso toimi 1955–61, hän auskultoi Kyrön ja Lohtajan tuomiokunnissa ja istui käräjät Kannuksessa. Kokkolan kaupunginsihteeriksi melkein heti syntymäni jälkeen 1956, lukuisia luottamustoimia, mm. kaupungin virkamiesyhdistyksen puheenjohtajana. Varatuomarin arvo Vaa-

Vakuutusyhtiö Sammon harjoittelijana, Turku 1945

Vänrikki 1954

san hovioikeudelta -61. Luutnantiksi samana vuonna. Kertausharjoituksissa rannikkojääkäripataljoonassa, tukikomppanian päällikkö 1960.

Kokkolaan juurruimme, ainakin me lapset. Äidillä oli vaikeampaa, hän oli läpeensä karjalainen ja karjalaiseen puheliaisuuteen ja mentaliteettiin kasvanut. Nyt oltiin puolittain ruotsinkielisellä Keski-Pohjanmaalla. Asuimme ensin Katariinankadulla, sitten muutimme vastavalmistuneeseen isoon kerrostaloon, Kokkokulmaan.

Kesällä -63 muutimme aseman lähelle Ristirannankadulle. Aloitin kansakouluni samana vuonna ja ehdin käydä sitä Kokkolassa kaksi luokkaa.

Keskiluokkainen virkamiesperhe Kokkolassa

Minun muistoni alkavat Kokkokulmasta. Äiti vei minut

Tarjan ristiäiset, toukokuu 1956 Vaasa. Lapsiluku on täynnä.

viereiseen Länsipuistoon, siellä oli alkanut puistotäti-toiminta ja näin äiti sai muutaman tunnin päivässä omaa aikaa nuorimmaiselta. Vähän myöhemmin äiti yritti saada Juhan ja minut ruotsinkieliseen lastentarhaan sillä seurauksella, että ensimmäisenä päivänä karkasimme sieltä. Juha nopeampana juoksijana pääsi karkuun, minut saatiin kiinni. Äiti ei varmaan tykännyt hyvää. En muista miten jatkossa kävi.

Meillä oli kuitenkin peräkkäin kaksi kotiapulaista, Laimi ja Eeva. Neljä lasta äidin hoivissa ja vastuulla, isä töissä ja loputtomissa virkaym. kokouksissa iltoja myöten. Kyllä siinä kotiapulaista tarvittiinkin. Eikä mikään ihme, että välillä äidin piti vetää pannumyssy päähänsä., neljästä lapsesta lähti melua. Kutsuimme meitä Kiljusen herrasväeksi.

Hankittiin ensimmäinen oma auto, Mersu. Meillä oli vuokrahuvila Kokkolan Furuskärissä ja sen naapureista tuli perheystäviämme. Perheen tyttöihin meillä on Päivin kanssa vieläkin yhteys.

Kun palasimme elämämme ensimmäiseltä ulkomaanmatkalta Ruotsin Skellefteåsta -60 (vai -61?), joku oli polttanut vuokramökkimme saunan. Vanhempamme päättivät rakentaa oman huvilan (Pohjanmaan rannikolla puhutaan nimenomaan huviloista, ei mökeistä) ja niin oma hirsihuvilamme ja saunarakennus valmistuivat Bodön Öjaan juhannuksena -61. Olen ymmärtänyt, että huvila rakennettiin pitkälti äidin isänperinnöllä; Valdemar-ukki oli kuollut juuri ennen syntymääni.

Perhe-elämää

Öja oli ja on yhä muistoissamme paratiisi. Ei ehkä niinkään teini-ikäisen Päivin. Meistä tuli metsäläisiä ja vesipetoja, juoksimme pitkin metsiä mustikoita keräämässä, näimme hirviä, uimme, saunoimme, teimme veneretkiä saariin, opimme soutamaan ja onkimaan, vietimme venetsialaisia. Sieltä ovat varmaan minun elementtini peräisin: metsä ja meri. Öjan lisäksi parasta Kokkolassa oli Ykspihlajan satama.

Nyt jälkikäteen tuntuu oudolta että tuo ”lapsuuden ikuinen auvo”, kesäinen Öjan huvilaelämä, kesti vain neljä vuotta.

Kotona meitä kasvatettiin melkein armeijan kurilla. Pöytätavat olivat tärkeitä, kyynärpäät pois pöydältä! Ei puhuta ruoka suussa. Lautanen pitää syödä tyhjäksi. Seinällä oli Mannerheimin päiväkäsky. Meillä luettiin iltarukous, joulupöydässä jouluevankeliumi.

Muistini mukaan kävimme joskus kirkossa sunnuntaisin, ja ainakin minä

”Mormorille jouluna -59”

kävin pyhäkoulua. Joulupöydässsä meidän piti istua yhtä kauan kuin vanhemmatkin, pari tuntia, mikä oli kohtuutonta joulupukkia odottaville lapsille. Äiti meidät usein siitä armahti. Tästä olen jouluisin omille lapsilleni kertonut. Äiti hermoili aina jouluruokia laittaessaan osaako hän nyt tehdä kaiken niin yltäkylläisesti kuin Istaloilla oli Ilomantsissa tehty. Lapsuuteni joulupöydät olivat täynnä sen seitsemän sortin sillejä, sardiineja, skrimpsejä ja muita herkkuja, mm. pieniä marsipaaniporsaita, joita Harald meille Ruotsista lähetti.

Parhaiten muistan isän usein lausumat ilmaukset: ”Veri on vettä sakeampaa”, ”Sun tahtosi on mun taskussani” ja ”Muista aina kunnioittaa naista”. Viime mainitusta sanon nyt kyynisesti, ” tee kuten minä sanon, älä tee kuten minä teen”.

Hyviä muistoja on, paljon. Isä kuljetti meitä Turun tuomiokirkossa ja Turun linnassa, kertoi mm. Kaarina Maununtyttärestä ja Erik IV:n vankeusajasta siellä. Hän hallitsi historian. Ja meillähän luettiin paljon. Isän mukana opimme radiosta kuuntelemaan joulurauhan julistuksen Turun Brinkkalan torilta ja aina hän muisti kyynelsilmin kertoa miten monta kertaa he olivat Mormorin kanssa paikan päällä kuuntelemassa. Minun poikani tietävät kuinka tärkeä joulurauhan julistus minulle yhä vielä on.

Asiat Kokkolassa olivat siis hyvin, meillä oli kaikki keskiluokkaisen perheet tunnusmerkit: huvila, auto ja puolikatettu keskimoottorivene. Omistusasuntoa ei ollut, kaikkialla olimme vuokralla. Viimeisinä Kokkolan vuosina saimme koiran, Roin. Siitä tuli meille hyvin rakas vaikka varsinaisestihan se oli isän jänisreissuja varten.

Myöhemmin Sallassa isällä oli peräkkäin kaksi Suomen ajokoiraa. Hänhän oli kairojen kulkija. Kun Roi oli kerran purrut Leaa, isän toista puolisoa, isän piti lopettaa se. Koiraparka oli varmaan sekin häiriintynyt vuosien melskeissä. Niin epäpsykologinen isä oli, että kirjoitti meille tarkkaan missä ja miten hän koiran ampui. Meille niin tärkeän.

Lopun alkua

1960-luvun alkuvuosina jossain jo kilahteli, kumahteli, säröili. Vanhemmat sen jo kuulivat, samoin teini-ikäinen Päivi, me nuorimmat lapseniloissamme emme. Alkoi tapahtumasarja, joka päätti Kokkola-aikamme. Kutsun tätä Kokkola-kärhämäksi; myöhemmin tuli Salla-kärhämä. Olin niin pieni, että en muista, en tiennyt. Tästä tapahtumasarjasta on Päivi ansiokkaasti kertonut kirjassaan Ristivetoa (Siltala 2012), ja luulen että Päivi osaa tästä kertoa paremmin. Isä sohaisi ampiaispesään.

Olen siis Päivin kirjoittaman ja äidin kertoman varassa. Kysessä oli oikeusjuttu, jossa vastakkan olivat kaupungin virkamies (isä) ja kaupunginhallituksen jäsen (yläkerran naapurimme). Isä oli veroasioihin erikoistuneena juristina huomannut, ettei kaupun-

gin isoja tehtaanomistajia ja liikemiehiä ollut verotettu ”juuri koskaan”. Kokkolassa oli mm. vaateteollisuutta. Isot tehtaat piti saada verotuksen piiriin. Ja tästähä ei hyvää seurannut. Isä sai vihamiehiä ja häntä alettiin hiillostaa ulos.

Tähän kaikkeen isoon sotkuun liittyy myös uuden vesilain tulkinta ja kaupungissa vaikuttavien Oy Rikkihappo Ab:n ja Outokumpu Oy:n sekä Kokkolan kaupungin oikeus laskea jätevesiä Perämereen. Isähän toki tunsi lait. Öjan kalastajat olivat huolissaan elinkeinostaan ja kääntyivät isän puoleen. Isä oli innokas kalastaja itsekin ja toimi Öjan kalastajien avustajana.

Kaupunginhallituksen jäsen oli sanonut ”Istalan olevan moraaliton ihminen ja toiminut tässä vesiasiassa vastoin kaupungin intressejä” ja Outokummun toimitusjohtajan mukaan Istala oli Outokummun taholta ”persona non grata”, ei-toivottu henkilö, ja ehdotti hänen erottamistaan kaupunginsihteerin virasta. Isän väitettiin syyllistyneen virkavelvollisuuksien rikkomiseen.

Kunnanjohtajana Sallassa 1967

SKDL:ltä tarjous Sallan kunnanjohtajan paikasta

Sitten asiaan tuli lisää kierroksia. Vuosikausia tuon kevään jälkeen äiti puhui ”pöytäkirjan väärennöksestä” enkä ikinä päässyt selvyyteen mistä oli kysymys. Jutun alkujuuret olivat kuulemma paljon pitemmällä, jo vuodessa -58.

Koko kärhämä kesti syksystä -64 kevääseen -65. Isä ajettiin niin nurkkaan, että hänen oli pakko sanoa itsensä irti maaliskuussa -65.

Mutta, yllättäin, tuona kauheana keväänä -65 kotiimme tuli kaksi SKDL:n kaupunginvaltuutettua, mikä oli sinänsä outoa koska SKDL oli kaukana isän maailman- ja politiikankuvasta. He tarjosivat isälle Sallan ensimmäisen kunnanjohtajan paikkaa. Isä oli ollut työttömänä puoli vuotta, oli kova huoli perheen toimeentulosta. Kuuleman mukaan Harald ja Famu avustivat perhettämme tuon puolen vuoden ajan. Oli pakko tarttua tarjoukseen.

Kuten sanottua, minä en tiennyt mitään, en sittenkään kun minut sysättiin tätini mökille Haminaan heinäkuussa -65, pois muuton jaloista. Päivi sen sijaan teini-ikäisenä näki, kuuli, aisti ja todisti kodin kiristyneen ilmapiirin ja vanhempiemme ahdingon.

Äiti oli tarkasti seurannut isän uraa ja toimia ja kärsi nyt isän rinnalla. Hän oli niin ahdistunut, että hakeutui lääkäriin. Perhelääkärimme todistuksessa maaliskuussa -65 todetaan äidille ilmestyneen ”hermostollisia häiriöitä ja että hän on masentunut ja hermostollisesti ylirasittunut, uneton ja ruokahaluton”.

Toinen lääkärintodistus kesäkuulta -65 on karua luettavaa: isä oli pahoinpidellyt äidin, vammoja oli. Pahoinpitelyjä oli muitakin. Minä muistan. Meillä oli perheväkivaltaa.

Nyt kumahteli jo kovaa. Avioliitto nitisi, natisi, säröili ja halkeili, alkoholin avustuksella.

Kun perheemme lähti heinäkuussa -65 Kokkolasta kohti Sallaa, äiti kertoi myöhemmn Ristirannankadun isännöitsijän vetäneen lipun salkoon. Päivin mukaan se oli Kokkokulman isännöitsijä mutta olen eri mieltä. Komeaa joka tapauksessa (nippelitietoa)!

Heinäkuussa 1965 Kokkolasta Sallaan

Koska en ollut muuttokuormassa, tulin Sallaan muuta perhettä myöhemmin. Olin tätini perheen mukana matkannut heidän Haminan mökiltään Kemin Veitsiluotoon, jossa he silloin asuivat. 15-vuotias serkkuni Simo saattoi minut Kemistä Sallaan elokuun alussa, silloin sinne oli vielä rautatie toiminnassa. Asemalla oli perheeni vastassa. Olin saapunut keskelle ei-mitään.

Sallassa loppui lapsuuteni, 9-vuotiaana. En mielelläni muistele tuota aikaa. Koko 10 kuukautta ja kansakoulun 3. luokka, jonka siellä kävin, peittyy muistoissani pimeään, kylmään pakkaseen ja tunteeseen jota en osaa sanoittaa. Alakuloon?

Vanhempien ainaiset riidat, alkoholi, äidin unilääkkeet, joita kävin hänelle apteekista hakemassa (niitä myytiin kolme pilleriä kerrallaan), yksi ainoa raitti Aravatalolta kylän keskustaan, Sallatunturi ja sen Karhumaja. Siinä se. Riitojensa ajoiksi vanhemmat lähettivät meidät lapset milloin alakerran baariin ostamaan heille tupakkaa (tämä oli mahdollista siihen aikaan) tai hakemaan sieltä valmiita ruoka-annoksia, milloin muuten vain ulos, pois jaloista. Kavereita sentään sain,

Matkalla Norjaan. Vasemmalta Timo Ratamaa, isä, Kari, Juha ja Tarja

koulusta ja samasta talostakin. Se alakerran baari oli siihen aikaan nimeltään vielä Santos, kaikki sallalaiset tietävät sen myöhemmän nimen: Äteritsiputeritsipuolilautatsibaari.

Mielessäni on näky keväältä -66 äidin ollessa Helsingissä leikkauksessa. Olohuoneessamme istuu vieras tumma nainen, Sallan kunnan verovirkailija Lea. Hänestä tuli sittemmin isän toinen vaimo, neljä kuukautta sen jälkeen kun vanhempieni ero vuoden asumuseron jälkeen astui voimaan kesäkuussa -67.

Kirjeet isän ja Haraldin välillä kulkivat ahkerasti. Äiti näki kerran sattumalta isän kirjeen Haraldille, jossa hän kirjoittaa ”ettei saa Kaijaa kiinni mistään”. Harald siis yritti tehdä äidistä eroon syyllisen.

On minulla yksi hauska muisto: kunta lahjoitti isälle tervetuliaislahjaksi pujottelusukset – ikinä en nähnyt isän tulevan niillä Sallatunturin rinnettä alas. Ei ollut hänen lajinsa, mieluimmin hän kulki erämaassa koiran kanssa. Jänispaisteja äiti kieltäytyi enää val-

mistamasta.

Päivi oli jäänyt Kokkolaan lukioon koska Sallassa lukiota ei ollut. Päätös sen rakentamisesta tehtiin vasta seuraava vuonna. Hän vain kävi Sallassa silloin tällöin. Hänen muistonsa ovat varmaan aivan erilaiset. Me kolme nuorinta todistimme tämän vanhempiemme liiton loppuluisun.

Toukokuun lopulla -66 lähdimme Kemijärven asemalta Helsinkiin. Viisaat vanhempani valitsivat lähtöpäiväksi 10-vuotissyntymäpäiväni. Sain lahjaksi kympin setelin ja liian pienet ruskeat kävelykengät, en luvattua rannekelloa. Matkalla pysähdyimme Kokkolaan Päivin lakkiaisiin, mummimme oli mukana.

Ja sitten uuteen elämään, Helsingin Vuosaareen, vielä rakenteilla olevaan lähiöön, kansakoulun 4. luokalle.

Helsinki – posti kulkee

Huvila oli myyty äidin vaatimuksesta, rahat jaettu, isä maksoi osuudellaan velkansa vanhemmilleen ja jaksoi moneen kertaan muistuttaa, että hänelle jäi Öjasta vain vanhat verryttelyhousut. Tästä teemasta – rahasta – alkoi 17-vuotinen jatkuva rankka ja repivä riitely.

Päivi asui kanssamme vuoden verran, sen jälkeen hän muutti omilleen. Me kävimme kukin vuorollamme myöhemmässä elämässämme huvilalla, minä -74, -83 ja viimeksi 2013. Mitähän sieltä etsimme? Ikuista kesää? Lapsuuden viattomuutta? Jotain mitä ei enää ollut olemassa?

Kirjeet, kortit ja puhelut alkoivat kulkea Sallan ja Vuosaaren väliä. Aikatauluja lasten Sallan-matkoista, yhä enenevässä määrin rahoista. Jollain lailla elämä lähti Helsingissä jatkumaan, vähän ontuen mutta kuitenkin.

Äiti oli päässyt toimistotöihin, se vähän paalutti häntä ja meitä arkeen ja elämään. Äidin sisko Irja apuineen asui aika lähellä, mummi kävi.

Mutta meidän sosioekonominen asemamme oli totaalisesti muuttunut. Ei saatu merkkifarkkuja, ei pääs-

Onkamon mäkki Sallan Haltiajärvellä

ty abi-risteilylle. Näinä tiukan rahan vuosina äiti joutui ulosottokierteeseen. Loppuvuosina kolmasosa hänen palkastaan meni ulosottoon.

Avioerosopimuksen mukaan isän oli maksettava elatusapua meistä lapsista täysi-ikäisyyteemme asti ja äidille erikseen jomman kumman kuolemaan asti. Se oli isälle pitkä penni. Äiti oli ollut kotiäitinä melkein koko avioliiton ajan, mahdollistanut isän uran ja menettänyt mahdollisuuden omaan koulutukseen, työhön ja kunnolliseen eläkkeeseen.

Oppikoulumme oli yksityinen, siispä siellä oli lukukausimaksut. Joinakin vuosina isä maksoi kolmet lukukausimaksut, joinakin vuosina saimme vapaaoppilaspaikat – oli noloa ja kauheaa hakea maksuvapautuslappu luokan edestä opettajan kädestä.

Asumuseron yhteydessä isä oli ehdottanut äidille, että hän ottaisi pojat, äiti saisi tytöt. Äidin vastaus oli lakoninen: ”Minun kuolleen ruumiini yli”.

Isä kävi aika ajoin virka-asioissa Helsingissä. Aikaa myöten tapaamispaikaksemme vakiintui Kaisaniemenkadulla oleva Metro-hotelli ja sen yksi pieni ankea ja nuhjuinen huone. Ei ollut hääppöistä. Jonkinlaisen taskurahan aina näillä käynneillämme saimme. Ne päät-

Hiihtoretkellä pääsiäisenä 1969
Kari, Juha, Tarja

tyivät aina isän rutistuksiin ja hänen vaivoin pidäteltyyn itkuunsa.

Elämää eron jälkeen

Ensimmäisenä kesänä -66 isä lähetti meille keräämänsä puutynnyrillisen, 30 kg, hillaa ja neuvoi meitä myymään marjat paikalliselle kauppiaalle. Näin teimme ja saimme rahat itsellemme. Hän keräsi myös Lapin kasveja – eränkävijä kun oli – ja lähetti ne valmiiksi prässättyinä meille. Tuohon aikaan oppilaiden piti parina kesänä koota kasviota: kerätä, kuivata, prässätä, liimata kasvit kansioon, nimetä suomeksi ja latinaksi, opetella – se kuului biologian oppitunteihimme.

Lapin kukat ja kasvit herättivät ainakin omassa bilsanopettajassani kummastusta mutta suurempaa hälyä ei syntynyt. Ehkä hän armahti yksinhuoltajan lapsen.

Isä rakennutti pienen hirsimökin Sallan Onkamoon Haltiajärven rannalle -67. Saman vuoden kesällä teimme autoretken Norjaan Jäämeren rannalle.

Kesäisin ja myös pääsiäislomilla kävimme aina Sallassa. Sikäläisten kaverien kanssa leikittiin, kiivettiin tunturiin, oltiin Karhumajalla, käytiin Ruuhijoessa uimassa. Joskus kävimme Kansantalolla elokuvissa. Talvisaikaan halusimme vain maata sisällä lukemassa kirjoja mutta isä suorastaan pakotti meidät hiihtoretkille. Juha oli meistä ainoa joka lasketteli.

Sallan-käynneillämme isä kuljetti meitä sotien taistelupaikoilla ja muistomerkeillä. Kävimme myös Suomen ja Neuvostoliiton rajapuomilla: ”Katkaisepas heinäkin tuosta toiselta puolelta niin tulet Moskovan kautta takaisin”, sanoi isä. En katkaissut. Olisiko ollut sama rajapuomi millä Päivi ja hänen tyttärensä Anna myöhemmin kävivät? Isä tunsi suunnilleen kaikki Lapin rajavartiomiehet ja arvosti heitä kovin.

Eron jälkeen isä tilasi pojille Helsinkiin ’Kansa taisteli – miehet kertovat’ -nimisen, kerran kuukaudessa ilmestyvän aikausilehden. Eivät pojat sitä lukeneet, teinipojille Jerry Cotton oli paljon kovempi, ja äiti pyysi isää perumaan lehden tilauksen. Sitä isä ei tehnyt. Lopulta äiti soitti suoraan lehden toimitukseen ja peruutti tilauksen. Hän ei halunnut enää tuoda sotaa meidän kotiimme.

Veljet kävivät ensimmäisillä Turun Ruisrock-festareilla -70 ja siellähän sitten meidän keltainen kupolitelttamme varastettiin. Siitä isä jyrähti kovin sanoin, hän ei kovin moista ”mölinämusiikkia” arvostanut.

Ei olisi isä pärjännyt kolmen teini-käisen kanssa. Äiti meidät arjessa

Kemijärven asemalla 1968,
Kari, Juha, Otso

kasvatti. Vaikeiden alkuvuosien jälkeen hän piti meidät kyllä kurissa. Vaikka vaikeaa oli.

Äidin ura oli edennyt; hän pääsi (silloiseen) työvoimaministeriöön, bussimatkan päähän kaupunkiin asti, hieman myöhemmin sitten suunnitteluosaston kanslistiksi, jossa virassa hän oli kuolemaansa asti.

Sukuriitoja

Tammikuussa -70 kuoli Harald Turussa. Olin 13-vuotias. Isä määräsi meidät hautajaisiin. En muista Veli Istalan kotona pidetystä iltatilaisuudesta muuta kuin kireän, kauhean tunnelman, sukulaisten kylmyyden ja humalaisen isän, joka hyökkäsi Päivin kimppuun. Silloin me sisarukset nousimme yksissä tuumin Päivin suojaksi. Tästä Päivi voi kertoa enemmän, hänen työstään ja toimistaan kun oli kyse.

Harald oli kirjoittanut meille milloin mistäkin, pääasiassa koulunkäynnistä, Juhalle filateliasta jota Juha harrasti. Isän kirjeet olivat täynnä huolenpitoa ja neuvoja ja kuulumisia hänen metsäretkiltään. Myös aika tiukkaa tekstiä välillä. Meihin iskostettiin isosti vastuunkannon ja velvollisuudentunnon lisäksi pärjäämisen eetosta – oli pärjättävä. Tähän voisin sanoa, että oli pärjättävä paremmin kuin muut koska olimme yksinhuoltajan lapsia.

Avioerot eivät 60-luvulla olleet mitenkään yleisiä, toisin kuin nykyään. Meitä ja äitiä painoi tämä yksinhuoltajuuden stigma. Ja mehän pärjäsimme, Kari ja minä kirjoitimme ylioppilaskirjoituksissa koulumme toiseksi parhaat arvosanat. Kolme meistä suoritti aikanaan akateemisen loppututkinnon, yksi valitsi lyhyemmän koulutuksen myyntitoimeen.

1960-luvulla alkanut yhteiskunnallinen muutos ja sen laineet olivat vyöryneet myös Suomeen. Tsekkoslovakian miehitys, Vietnamin sota ja mielenosoitukset, Chilen vallankaappaus, uudet musiikit, yhteiskunnallinen keskustelu – kaikki muuttui. Radikalismi oli -60–70-lukujen termi ja sisältö. Nuoriso nousi vastustamaan edellisen sukupolven asenteita ja tapoja, rehtoreita, pappeja ja muita auktoriteetteja.

Kaikki kyseenalaistettiin. Tämä näkyi myös meidän perheessämme. Päivi joutui suvun silmätikuksi radio-ohjelmiensa vuoksi. Ja 70-luvun edetessä vauhti vain kiihtyi. ”Partaradikaalit” oli isän usein käyttämä halveksiva ilmaus.”Vouhotus” oli toinen. Kaikki mikä oli muuttuvaa ja uutta, oli vouhotusta. Me olimme vouhottajia. Äidillä oli nuoria ympärillään, hän eli ajassa, isä ei.

Tarjan lakkiaiset -75 Vuosaari. Viimeinen perhekuva. Äiti on työnsä tehnyt.

Jossakin aiheessa noina 70-luvun alkuvuosina Istalan suvulta tuli toive, että muuttaisimme sukunimemme. Vietimme pari hauskaa iltaa kun suunnittelimme uutta nimeämme.

Päivin takia, vähän myöhemmin myös Karin takia, välit isän sukuun olivat viileät ja vaikeat ja se ilmanala kyllä laskeutui minunkin päälleni, syyttä suotta. Juha jotenkin luovi aina välissä, hän osasi sen taidon. Meidät sidottiin samaan nippuun, mahdottomiksi, riidanhaluisiksi, ties miksi radikaaleiksi, vain sen takia, että olimme politiikasta ja yhteiskunnasta eri mieltä suvun kanssa.

Välit esim. tätiini Ebbaan olivat jäissä noin 30 vuotta ja lämpenivät vasta v. 2012 Päivin kirjan julkistamistilaisuudessa. Jossain vaiheessa isä kirjoitti Karille kirjeen joka alkoi ”Entinen poikani Kari...” Kari oli kyllä tahallaankin uhmakas ja ärsytteli yhteiskunnallisilla näkemyksillään. Mutta kaikki, ihan kaikki saatiin aikanaan sovittua, myrskyt laantuivat ja rauha palasi. Hyvä niin.

Isän Salla

Minkälaiseen Sallaan isä sitten -65 sen ensimmäiseksi kunnanjohtajaksi tuli? Maatalousvaltaiseen, sotien jälkeen uudelleen asutettuun syrjäkylään. Minä vähän harpon tässä historiaosuudessa: Sallan historiasta Päivi kirjoitti hienon selvityksen ollessaan heinäkuussa -25 Salla-päivillä juhlapuhujana.

Salla menetti jo talvisodassa noin puolet alueestaan ja puolet kunnan asukkaista talonsa ja kotiseutunsa. Vanha Salla jäi rajan toiselle puolelle, uusi kunnan keskus oli sen seuraaja. Siis se, missä mekin asuimme ja missä isä teki 20-vuotisen elämäntyönsä. Kotiseutuunsa kiintyneille asukkaille piti raivata asutustiloja. Toimentulo oli tiukkaa. 1960-luvun puoliväliin mennessä oli maataloustiloja rakennettu huomattavasti enemmän kuin niitä oli ollut ennen sotaa. Maataloudessa alkoi olla ylituotantoa ja kunnan taloudellinen tilanne heikkeni. Muutto etelään ja Ruotsiin kiihtyi. Isän huoli väen vähenemisestä kasvoi, virkamatkat Helsingin ministeriöihin lisääntyivät, hän haki apua ja tukea.

Minä muistan tämän ajan, kunnan asioista isä meille paljon kertoi, tavatessamme ja myös kirjeissään. Minunkin silloisia kavereitani lähti sieltä muualle opiskelemaan ja leivän syrjää etsimään.

Otso Istala 50 vuotta 1975

Vuonna -70 äiti erosi kirkosta, hän oli niin sydämistynyt virallisen kirkon ja pappien kantoihin ja siihen miten ne kohtelivat Päiviä hänen Ristivetoa-ohjelmansa takia. Mekin saimme osamme: äidin puhelimeen tuli palautetta – nykyisin sanottaisiin vihasoittoja – ja ainakin minua kiusattiin koulussa.

Äiti kysyi meiltä kolmelta haluammeko mekin erota ja suunnilleen kuorossa vastasimme joo. Niin sitten erottiin, en ollut ihan 15:tä ja rippikoulu odotti. Kun isä kuuli asiasta, hän heitti kovemman vaihteen päälle ja jyrisi, että elleivät lapset ole takaisin kirkossa siihen ja siihen päivämäärään mennessä, hän lopettaa elatusmaksut. Tenkkapoo.

En muista mitä veljet tekivät, minut liitettiin takaisin, kävin rippileirin ja konfirmaation, ja vasta jälkeenpäin selvisi, että jonkun teknisen rekisiteröintiviiveen vuoksi minua ei ollut ehditty merkitä takaisin kirkonkirjoihin konfirmaation aikaan. Tämä minua on vähän naurattanut.

Jossain vaiheessa isä sanoi, että hän kyllä aina tietää miten meillä menee ja mitä teemme. Yritin olla olematta vainoharhainen mutta kyllä tosissani hetken aikaa mietin, onko isällä ympärillämme joku vakooja...

Kesällä 1971 Sallassa syntyi sisko-puolemme, Marja. Vuonna -75 kävin kirjoitusten jälkeen Sallassa hengähtämässä ja tuon keväisen käynnin muistan erityisen selvästi, olin melkein 19 ja valmis keskustelemaan kuin aikuinen ainakin. Kyselin tuosta Kokkolan kärhämästä ja isä kertoi ainakin sen verran, että Outokumpu laski jätetynnyreitä mereen ja hän nosti siitä metelin. Varmaan me enemmänkin aiheesta puhuimme – se vain on jäänyt unhon alle.

Lakkiaisistani on hieno kuva koululta, siinä istuvat tuoleilla rinnakkain kaikki: Irja-tätini, mummi, äiti, isä, Päivi, Famu ja veljet. Koululta lähtiessämme äiti ylitti itsensä: hän kutsui Famun kotiimme mutta kohteliaasti Famu kieltäytyi. Lakkiaiseni olivat jokin rauhan tyyssija, ei ollut riitoja. Meillä on se arvokas viimeinen perhekuva, kaikilla meillä yo-lakit päässä (kuva edellisellä sivulla). Se oli isälle tärkeää.

Syksyllä-75 olimme Sallassa isän 50-vuotisjuhlissa. Hän oli saanut ylennyksen yliluutnantiksi. Oli pönötystä. Isä istui tuolissaan valtavan kukkameren keskellä ja vastaanotti lähetystöjä lähetystöjen perään, maaherrasta alkaen. Kaikilla sama litania: ”Pyydän saada onnitella herra kunnanjohtajaa ja kiittää hyvästä yhteistyöstä ---”

Noin kymmenes onnittelija oli Alkon paikallisjohtaja,

Tarja Sallan maastossa sykyllä 1979

joka aloitti saman litanian: ”Pyydän saada onnitella ---”. Siinä vaiheessa me keittiön puolella tiskiä ja tarjottavia hoitavat lapset hihittelimme hysteerisinä. Isähän oli paikallisen Alkon vakiasiakas.

Asia on vakava, tämä viina, mutta silloin se oli tilannekomiikkaa parhaimmillaan. Tämän ylisukupolvisen sairauden isä oli saanut, alkoholismin. Harald ei viinaan juuri koskenut, huonojen isäkokemustensa vuoksi. Alkoholi vie mennessään ja turruttaa tunteita.

Tyyntä myrskyn edellä

Vuonna -78 isä liittyi ortodoksiseen kirkkoon. Lea oli ortodoksi, samoin tietysti Marja. Famuhan oli alkujaan ortodoksi myös. Ehkä isä etsi rauhaa siitäkin kirkkokunnasta. Loppuvuosinaan hän kuunteli usein Piirpaukkeen ja Sakari Kukon sovitusta Konevitsan kirkonkelloista (vanha karjalainen kansansävelmä). Tätä kuuntelua todistin itse -83 Sallassa käydessämme. Isä takkahuoneen nojatuolissa, grogilasi tuolinjalan vieressä, Piirpauke soimassa.

Isän ja siskonsa Ebban välit olivat heidän nuoruutensa jälkeen vaihtelevasti viileät. Syksyllä -78 Famu oli viettämässä 70-vuotispäiväänsä Ebban luona Helsingissä. Kun soitin sinne ja sanoin että toisin Famulle syntymäpäiväruusun, ihan vaan vaikka oven raosta, Ebba kielsi minua tulemasta. Famu tuli puhelimeen: ”Kun tämä on Ebban koti ja Ebba pelkää riitoja ja rähinöitä, niin minulla ei ole lupaa antaa tulla.” Olin tyrmistynyt. Kun isä kuuli tästä, hän nosti rähinän. Olin tästä kiitollinen; isä puolusti minua. Mutta sehän ei mitenkään heidän sisarusvälejään lämmittänyt.

Myöhempinä aikoina kukin meistä kulki Sallassa omia aikojaan, Juha varmaan eniten, hänellä riitti tyttöystäviä sielläkin. Syksyllä -79 kävin Sallassa tulevien lasteni isän kanssa. Kiipesimme tunturin laelle evästelemään, kuljimme pitkin harjuja, liftasimme Onkamon mökille ja keräsimme mustikat Viréninkin mökin ympäriltä. Kurkimme ikkunoista: ei ollut ketään kotona.

Nippelitietoa! Lasse Virénin olympiamitalien -72 (vai -76?) jälkeen Sallan kunta oli lahjoittanut Viréneille tontin Onkamon Haltiajärven rannalta, isän mökin naapurista. Tämä oli kuulemma isäni ajatus. Ymmärrykseni mukaan kukaan muu ei saisi sinne enää rakentaa. En tiedä mikä tilanne on nykyään.

Viimeinen käynti ennen isän kuolemaa oli kesällä -83, esikoiseni ollessa 3-vuotias. Hän sai isältä oman puukon. ”Pitäähän pojalla puukko olla!”

Ilta-Sanomat 13.5.1982

Torstaina toukokuun 13. pnä 1982

ILTA-SANOMAT

"Erotetaan nyt kokonaan. . ."

Hyllytetty kunnanjohtaja aloitti käräjöinnin

Oulu (Kari Mustonen) Sallan kunnanjohtaja Ilkka Istala pantiin pekkolomalle kolmeksi kuukaudeksi kunnanhallituksen päätöksellä.

Istala puolestaan haastoi koko kunnanhallituksen yhtä jäsentä lukuunottamatta Kemijärven käräjille ollispäivän seuntoon. Istala syyttää heitä mm. asiakirjojen väärentämisestä, herjauksesta, haitanteosta virkamiehelle ja pakottamisesta.

Kunnanjohtaja Istalen mukaan kyseessä on yhden pankkiryhmän ja yhden vakuutusliikkeen taakse sitoutuneen klikin painostusyritys.

Muistan, että 70-luvun loppu oli aika rauhallinen isän ja äidin väleissä. Kun tarve vaati, äiti osasi olla tosi teräväkielinen. Ja vaikea hän oli. Hän oli kovettanut mielensä suhteessa isään. Hän oli vuosikausia lähettänyt Sallaan avoimia postikortteja, kirjeitä ja sähkeitä. Milloin rahat olivat myöhässä tai niistä puuttui jotain. Raha oli ainainen riidanaihe. Mutta suvantovaiheita toki oli – kunnes alkoi viimeinen rysäys.

80-luku, viimeiset väännöt, särkyneet sydämet

Vuonna 1981 Lea oli sairastunut ja hänet oli leikattu. Hän yritti kuitenkin jatkaa työssään parhaansa mukaan. He olivat rakennuttaneet omakotitalon Koivutielle ja Lea oli ottanut talon kustannukset kontolleen. Rahat olivat tiukilla, niin siellä kuin äidilläkin Helsingissä.

1982 alkoi isän työelämässä viimeinen taisto. Katson ajan kellastamaa lehtileikepinoa ja yritän sinnikkäästi selvittää mistä oli kysymys ja miten asiat etenivät. Olen siis vain lehtien ja vuosikymmeniä sitten kuulemieni asioiden varassa. Isän tilanne oli ns. ennakkotapaus koko maassa ja niinpä muut kuntien ja kaupunkien johtajat soittelivat hänelle ja kysyivät tapahtumien kulkua. Lehdistö seurasi, Helsingin Sanomia ja Ilta-Sanomia myöten. Isä oli median valokeilassa -82–85, hyvässä ja pahassa.

1982–83: ”Sallan kunnanhallitus erotti kunnanjohtajan kolmeksi kuukaudeksi”, ”Hyllytetty kunnanjohtaja aloitti käräjöinnin”, ”Sallan kunnanjohtajan erottaminen laiton”, KHO kumosi kunnanjohtajan erottamisen”, ”Istala töihin, erottamispäätös laiton”, ”Sallan kh tutkii Istalan esteellisyyden” ja niin edelleen. Ja sitten 1985: ”Kunnanjohtaja syytteessä”, ” Ehdollista vankeutta Sallan entiselle kunanjohtajalle”.

Isä oli vuosien mittaan kiroillut meille lapsille kunnallispolitiikan kiemuroita ja kähmintöjä. Ilmapiiri Sallassa kunnanjohtajan ja johtavien kunnallispoliitikkojen välillä oli kiristynyt. Lyhykäisyydessään kysymys oli siitä, että isä riitaantui kunnanhallituksen, erityisesti hallituksen puh.johtajan kanssa: hän halusi vakuuttaa kunnan tietokoneet eri yhtiössä, isommassa, kuin mitä keskustajohtoinen kunnanhallitus. Luottamuspula syveni, samoin tulehtuneet henkilösuhteet.

Kunnanhallitus halusi myös kunnan rahaliikenteen kulkevan osuuspankkiryhmän kautta, isä suosi liikepankkeja ja Postipankkia koska ne olivat isompia rahalaitoksia kunnan rahojen liikutteluun ja lainojen järjestelyyn. Nämä olivat ne viralliset syyt, joiden vuoksi tilanne eskaloitui. Isän katsottiin toimivan itsevaltaisesti.

Oikeusjutut

Kunnanhallitus erotti isän kolmeksi kuukaudeksi toukokuussa -82 ja kunnanvaltuusto kesäkuussa kokonaan. Veljemme Kari oli seuraamassa sitä kokousta, Lapissa kun hänkin silloin asui. Isä osasi olla vaikea. Ja itsepäinen. Mutta hän myös tunsi lain. Toisalta hänen oli todettu aina toimineen kunnan ja koko lappilaisen väestön etujen mukaisesti, hän ymmärsi Lapin ihmisiä ja hänestä pidettiin.

Tässä ja tätä seuraavissa prosesseissa työllistettiin kyllä kaikki Pohjois-Suomen oikeusasteet. Erotusasia eteni valitusten kautta Korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka perui isän erottamisen laittomana.

Mutta hän oli ollut palkatta kahdeksan kuukautta ja se kyllä tuntui. Tietääksemme Famu auttoi häntä taloudellisesti tuona aikana, myös Kari ja Juha lainasivat hänelle rahaa. Hän palasi töihin Otsolaan – uusi kunnantalo on todella nimeltään Otsola – kesäkuun alussa -83 ja vaati palkkasaataviaan korkojen kanssa kahdeksan kuukauden ajalta.

Samaan aikaan Helsingissä: äiti oli hyvin tarkkaan seurannut isän oikeustaistoja ja tiesi isän saavan palkkansa takautuvasti Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen jälkeen. Hänhän oli kerännyt kaikki ne lehtileikkeet. Hän oli ollut ilman elatusmaksujaan sen kahdeksan kuukautta ja ulosottomies oli hänen kimpussaan. Noina kuukausina mummin on täytynyt auttaa häntä, mitenkään muuten hän ei olisi tullut toimeen. Hän odotti omia saataviaan elatusmaksuina ja muistutti isää indeksikorotuksista.

Isä puhumassa Famun juhlissa. Vasemmalta Ebba, Veli, Famu

Kesän alussa hänellä oli sepelvaltimotaudin oireita ja elokuussa hänen sydänvaivansa alkoivat. Tuo kaamea syksy pahensi äidin terveydellistä tilaa kohtalokkaasti.

Isä oli saanut tarpeekseen, kaikesta. Hän jätti varhaiseläkehakemuksen elokuussa -83 ja samaan syssyyn haastoi äidin raastuvanoikeuteen: hän halusi lakata maksamasta äidille. Oikeutta käytiin ja isä hävisi. Helsingin raastuvanoikeuden päätös tuli samoihin aikoihin kun olimme Famun 85-vuotisjuhlissa Turun Svenska Klubbenilla. Oikeusprosessista ei siellä puhuttu. Isä piti puheen joka kääntyi sota-ajan asioihin, kuten aina.

Raastuvanoikeuden päätöksen jälkeen hän valitti hovioikeuteen. Prosessi oli siellä kesken kun äiti yllättäin menehtyi joulun alla. Hovioikeuden päätös tuli äidin kuoleman jälkeen. Äiti voitti senkin. Päivi ja isä sopivat, että isä maksaa äidin hautakiven. Indeksit oli sillä kuitattu. Isä halusi nimensä äidin kuolinilmoitukseen. Niinpä siellä viimeisenä lukee Oki.

Äidin kuolema oli shokki. Meille kaikille.

Eläkkeelle 1.3.-84

Eläkkeelle - oikeusjutut jatkuvat

Isä jäi varhaiseläkkeelle 1.3.-84. Mutta hän oli nyt kuin ärsytetty karhu ja jatkoi ärhentelyään. Hän oli haastanut melkein koko kunnanhallituksen kihlakunnan oikeuteen, syytteinä mm. väärän valan antaminen, asiakirjojen väärennökset, haitanteko ym. mutta oikeus vapautti vastaajat syytteistä.

Isä valitti hovioikeuteen ja prosessi oli siellä kesken. Sillä välin hän jäi kaksi-kolme kertaa kiinni rattijuopumuksesta. Elokuussa -84 hän oli esim. yhtenä päivänä Kemijärven käräjäoikeudessa koko päivän, syytettynä kahdesta rattijuopumuksesta ja erikseen kantajana siviilijutussa Sallan kunnanhallitusta vastaan. Rattijuopumussyytteistä hän selvisi sakoilla. Ja aina hän yllätti: hän asettui v. -84 kunnallisvaaleissa ehdolle Smp:n listoille – ja tuli valituksi.

Loppujen lopuksi isä sai kahdeksan kuukauden ehdollisen tuomion vastoin parempaa tietoa nostetuista syytteistä ja hänet tuomittiin suuriin rahallisiin korvauksiin syyttämilleen kunnallispoliitikoille. Isän kuolinpesä, käytännössä Lea, sai asian soviteltua ao. luottamusmiesten kanssa isän kuoleman jälkeen ja korvausvaatimuksista luovuttiin. Mutta kokouspalkkioita pakkoloman ajalta kunta ei isän kuolinpesälle maksanut. Se olisi ollut pitkä penni, lähes 8 000 markkaa.

Me jo aikuistuneet lapset emme niin tarkasti ehtineet seurata näitä isän viimeisiä käänteitä kunnan kanssa, olimme kiinni omissa perheissämme ja töissämme. Kari oli varmaan tarkimmin selvillä missä milloinkin mentiin.

Viimeinen kesä

Kesän -85 olin Helsingissä Ylessä töissä ja asuin osan aikaa Päivillä. Sinne isä soitti heinäkuussa ja minä vastasin puhelimeen. Hän oli juuri palannut Ilomantsista, lapsuusmaisemistaan, ja hän itki. ”Kaikki oli niin pientä”. Myöhemmin me lapset puhuimme, että isä oli varmaan aavistanut aikansa loppuvan ja halusi nähdä lapsuutensa paikat vielä kun oli mahdollisuus.

Pari viikkoa myöhemmin vastasin toiseen puhelinsoittoon aamulla klo 5, Lea soitti: isä oli menehtynyt yöllä Kemijärven aluesairaalassa. Oli 2. elokuuta.

Hän olisi marraskuussa täyttänyt 60 vuotta. Hänet siunattiin Rovaniemen ortodoksisessa kappelissa 10.8. Muistotilaisuudesta en muista muuta kuin Virénit ja kummisetäni, jota en ollut tavannut sitten ristiäisieni. Paluumatkalla Rovaniemen asemalla heitin Lapille hyvästit. Enää en siellä ramppaisi isää katsomassa. Vähänpä tiesin: kolmen vuoden kuluttua sinne muutettiin, minun työni perässä.

Yhtäkkiä olimme tilanteessa jossa molempien vanhempiemme äidit olivat yhä elossa mutta yksi sukupolvi siitä välistä poissa. Famu ja mummimme elivät vielä monta vuotta. Olimme menettäneet vanhempamme puolentoista vuoden välein, samalla lailla, muutaman sairaalapäivän jälkeen enkä minä ollut täyttänyt kolmeakymmentä. Heiltä molemmilta jäi näkemättä vielä kaksi tulevaa lapsenlasta ja neljä lastenlastenlasta, mikä on kaikkein surullisinta.

Isän pesänselvitys oli vaikea, aikaa vievä ja raskas prosessi. Lea menehtyi tasan vuosi ja yksi päivä isän jälkeen, ja vasta sitten, elokuun lopulla, pääsimme hakemaan isänperintömme. Veljieni kanssa ajoimme vuokrapakulla Sallaan. Autotallissa odotti perintömme: sota- ja historiakirjat, Istalan perintöhopeita, valokuvia, mitalit ja muutama esine.

Pakkasimme auton ja ajoimme yöpymään Sallatunturille. Seuraavana päivänä ajoimme viimeisen kerran Onkamoon isän mökille. Valokuvia ei ole mutta sieluuni on lähtemättömästä piirtynyt näky mökillä: täysi hiljaisuus ja maalle vedetty kumollaan oleva soutuvene. Siinä tuli pitkän matkan itku – se kumollaan oleva vene konkretisoi isän olevan peruuttamattomasti poissa.

Luulen, että isä oli onnellisimmillaan kalavesillä ja kairassa kulkiessaan. Ehkä hän kantoi näillä retkillään myös Ilomantsin vaaroja ja erämaita mukanaan. Ja tiedän, että ammoisista erimielisyyksistämme huolimatta me lapset olimme aina hänen mielessään. Koska veri on vettä sakeampaa.

Olen perinyt isältä, paitsi hänen hänen ansiomitalinsa ja kunniamerkkinsä, oikeudenmukaisuuden, luonnonrakkauden ja kiinnostuksen historiaan. Oikeudenmukaisuuden pohjalle on rakentunut oma maailmankuvani.

En ole käynyt Sallassa sitten vuoden 1986. Kaikki muut lapsuuden- ja nuoruudenpaikkani olen käynyt katsastamassa. Olisiko vielä Sallan vuoro?

Päivi Istala

Otso Istalan Salla eilen – ja tänään

Tämä esitykseni pohjautuu Salla-päivän 19.7.2025 Lavaohjelmassa pitämääni juhlapuheeseen. Salla-päivää on vietetty vuodesta 1981, tämä on siis 44. kerta.

Sain kunnian tulla juhlapuhujaksi, kun sotien päättymisestä on kulunut 80 vuotta. Tämä juhlava tehtävä tuli yllätyksenä ja aiheutti eräänlaista mielen hankausta ja sielun värinää… Kynnys tuntui kovin korkealta ja vaativalta.

Tuntuu, että olen selityksen velkaa heti näin alussa. Kutsu juhlapuhujaksi kävi varmaankin sen vuoksi, että isäni varatuomari Otso Istala oli Sallan historian ensimmäinen kunnanjohtaja. Perheemme muutti tänne kesällä 1965 ja isäni oli kunnanjohtajana vuoteen 1984 saakka – tämä oli hänen elämänsä pisin työrupeama, huomattavasti pitempi kuin aiemmat kolme työpaikkaa Paraisilla, Vaasassa ja Kokkolassa.

Isäni syntymästä tulee kuluneeksi 100 vuotta 24.11.2025, ja hänen kuolemastaan tulee 40 vuotta elokuun alussa. Sotien 80-vuotismuisto ja isäni elämäntie liittyvät kyllä yhteen nyt täällä – Salla-päivän teema kun on nyt Kotiinpaluu. Sitäkin olen tässä nyt elämässä.

Nämä kaksi asiaa, sotien päättyminen ja isäni aikanaan melkoista ristivetoakin aiheuttanut, mutta aina Sallan ja sallalaisten puolesta tehty työ ovat siis tämän juhlapuheen kaksi pääaihetta. Niitä sivuaa tietysti oma, silloin 18–19-vuotiaan nuoren ihmisen kokemus tästä seudusta täällä Itä-Lapissa – enhän oikein voi kertoa muuta kuin omaa ensimmäistä kokemustani tästä silloin minulle uudesta maailmasta. Toivon, että moni ikätoveri täällä tunnistaa noita kertomiani Salla-kokemuksia ja -tapahtumia, ja että nuoremmillekin riittäisi, jos ei muuta niin ihmetyksen aiheita menneen maailman merkillisyyksistä. Niihin merkillisyyksiin voivat nuoremmat tarttua vaikkapa Aleksis Kiven Seitsemän veljeksen 1. luvussa

Otso 3-vuotiaana 1928 palaamassa vanhempiensa kanssa Wellamo-laivalla Saksasta

olevaan vanhimman veljen Juhanin ritirimssun avulla: ”Elettiinpä ennenkin, / Vaikk’ ojan takan’ oltiin, / Ojapuita poltettiin/ ja ojast’ oltta juotiin.”

Suomalaisia tarinoita ei oikein voi kertoa ilman että sota ja sodat tulevat vastaan ennemmin tai myöhemmin. Isäni oli syntynyt vuonna 1925, ja hän lähti vapaaehtoisena tai niin kuin silloin sanottiin nostomiehenä jatkosotaan heinäkuun alussa 1941. Hän oli silloin 15 ja puolivuotias, ihan lapsi siis vielä. Saatoin siis kansakoulussa hyvällä syyllä laulaa täysin keuhkoin kuten muutkin ”Mun isäin oli sotamies / ja nuori, kauniskin, / jo viisitoistavuotisna / hän astui rivihin…” Ei isä paljon sotareissustaan kertonut, taisi käyttäytyä kuten muutkin ”ohiammutut” – sodasta lähinnä vaiettiin.

Nykyhistorioitsijathan ovat tulleet hyvin pitkälle siihen tulokseen, että vaikeneminen oli sanaton yhteinen päätös. Sodan päätyttyä oli katsottava vain eteenpäin ja tehtävä töitä hullun lailla, jotta maa toipuisi, hirvittävät sotakorvaukset saataisiin maksetuksi, evakot asutetuiksi, uudet asutustilat raivatuiksi ja kodit rakennetuiksi entisten menetettyjen tilalle. Sallan historia liittyy kaikkeen tähän aivan olennaisesti.

Jos oma sukupolveni, sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat muistelevat lapsuuttaan, olen huomannut ainakin yhden yhteisen piirteen: kaikki puhuvat siitä, miten työtä tehtiin koko ajan, suunnilleen tauotta ja tehokkaasti. Me imimme itseemme työnteon eetoksen.

Kaikkialta kuului sahojen suihkina, kirves tai kauha oli joka kädessä, tai kuokka ja lapio.

Ja miten tuoksut ja hajut jäivät sodanjälkeisten lasten mieleen: itselläni synnyinseutuni Imatran teollisuusseudun ominaistuoksu oli joko silloisen Enso Gutzeitin Kaukopään paperitehtaan paha haju sulfiitti – tai hyvä tuoksu, se oli sitten tuoreen lautatapulin tuoksu Vuoksenniskan satamassa – se on minulle ihanin parfyymi maailmassa.

Mutta mitä muuta jäi? Jatkuvasta suorittamisesta, pärjäämisestä ja sisukkuudesta tuli arvostettuja ominaisuuksia. Jouten ei saanut olla, sen oppi jokainen – sotahistorioitsijat ja myös sotia tutkineet psykologit ovat tulleet siihen tulokseen, että suomalainen työhulluus on pitkälti sotien aikaansaamaa.

Sotaa ja historiaa

Sotahistoriasta tuli suunnilleen pakollista luettavaa minullekin – vaikkei isäni omista sotakokemuksistaan juuri puhunut. Oli tiedettävä ja tunnettava taistelupaikat, ymmärrettävä taktiikkaa ja strategioita, opittava mitä oli koukkaus ja motitus. Omalla kohdallani taisi käydä niin, että oli luettava samat sotakirjat kuin mitä isä luki – jotta pärjäisi hänen kanssaan näiden asioiden tietämisessä edes jotenkin…

Isämme aloitti sotahistorian opettamisen lapselleen Etelä-Pohjanmaalla Suomen sodan 1808–09 muistomerkeistä. Lapsista vanhimpana minun piti opetella Oravaisten, Juuttaan, Lapuan ja Siikajoen taistelut tuossa sodassa, jossa Ruotsi menetti itäiset alueensa, tulevaisuuden Suomen Venäjälle. Siitä olen sitten jatkanut – tyytyväisenä siitä, että nykyiset sotahistorioitsijat ovat löytäneet käytyihin sotiimme viime vuosina jo uusia näkökulmia: myös kotirintaman, naisten, lasten kokemukset sotien aikana – varsinaista taistelujen historiaa kun on kerrottu jo ainakin 80 vuotta.

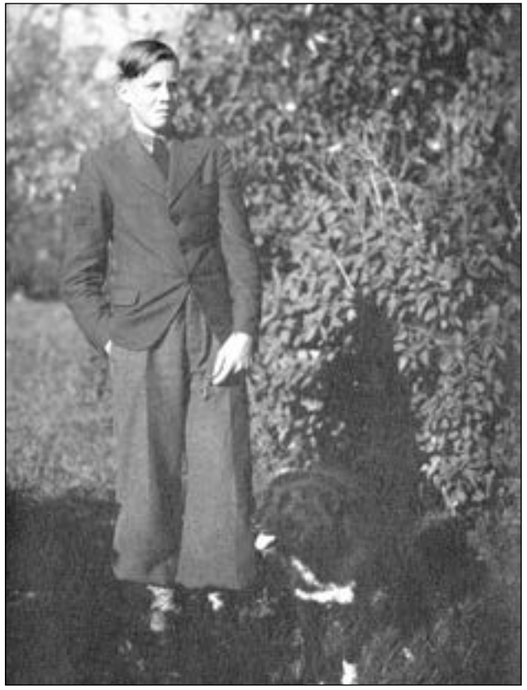

Otso noin 15-vuotiaana kotiseudullaan Ilomantsissa perheen karhukoiran kanssa

Kuten alussa sanoin, kutsu tulla juhlapuhujaksi tänne johtuu pitkälti isästäni. Koska oma kosketukseni Sallaan on niin kiinni siitä, että isäni valittiin tänne ensimmäiseksi kunnanjohtajaksi, niin ehkä tässä kohdassa voin kertoa teille hänen sotatiestään. Luulen että harva täällä oli tai on siitä tietoinen. Yhtenä pienenä säikeenä isän sotatie kuuluu tämän 80-vuotismuiston piiriin.

En todellakaan kerro mitään sankaritarinaa, vaan pikemminkin aika omalaatuisesti polveilevan kertomuksen siitä, mitä hyvin nuorille ikäluokille saattoi sodassa tapahtua.

Sisareni Tarja on sukututkija, ja hän on isämme kantakortin tiedot selvittänyt, nekin joista aiemmin emme mitään tienneet. Tärkeätä on ehkä saada nyt kerrotuksi myös se, että isän kiinnostus Lappia kohtaan on kotoisin hänen vaiheistaan sodassa, Lapin sodassa.

Kuten jo aiemmin sanoin, tuleva isäni ilomantsilaispoikana ja rajan lapsena lähti 15 ja 1/2-vuotiaana vapaaehtoisena jatkosotaan heinäkuussa 1941, joutui Itä-Karjalaan, palveli taistelulähettinä ryhmä Oinosessa, haavoittui lievästi Aunuksen Viteleessä, kunnes asemasota sitten jämähti paikoilleen loppuvuodesta -41.

Tuon vuoden lopulla nämä vapaaehtoiset nostomiehet eli alaikäiset koulupojat komennettiin koteihinsa ja koulujaan käymään, niin myös Otso Istala, kunnes lokakuussa 1943 tuli sitten uusi kutsu asepalvelukseen ja silloin jalkaväen koulutuskeskukseen alokkaaksi.

Alkoi sotilaskoulutus. Vuoden 1944 alussa kantakortissa on siirto AUK:uun ja merkintä ”Oppilas”. Sitten tulee samassa huhtikuussa siirto konekiväärikomppaniaan ja koulutuksen jälkeen sen ryhmänjohtajaksi. Keväällä ja kesällä -44 jälleen sotimassa, mutta tehtävä oli vaihtunut kranaatinheitinkomppaniaan, jonka ryhmänjohtajana Otso oli.

Loppurähinät, ja sota loppui sitten syyskuussa 1944 – kaikilta muilta paitsi v. 1925 syntyneiltä, joihin isä kuului. Isä oli ajatellut pääsevänsä opiskelemaan oikeustiedettä, mutta tulikin lähtö Lapin sotaan.

Isän kantakortissa ovat Lapin sodan taistelupaikkoina maininnat Oulu, Tornio, Rovaniemi, Muonio ja Palojoensuu.

ISTALA, Otso Harald, s 24.11.23
Kankaanpää, kunnanjoht. Pso vsta 67 Lea Ratamaa, s 33 Suojärvi, hallintonotaari. Tytär Marja 71. - Ts: Juankoski; vartiom. Js: JvKoulK 12, AUK, TP 7, TP 11, JR 23, JR 9; Korpiselkä, Tolvajärvi, Aittojoki, Suojärvi, Tsalkki, Onkamusjärvi, Vuohtjärvi, Kentjärvi, Munjärvi, Nuosjärvi, Vitele, Tuulos, Kolatselkä, Loimola, Kontupohja, Käppäselkä, Karhumäki, Sunku, Tulvoja, Kosmajärvi, Klimentskoj, Kontiolahti, Oulu, Tornio, Rovaniemi, Muonio, Palojoensuu; tstlti, kkjoht. Haav Vitele. Vm 2, Ro-RvPr mr, Tolv mr. Kot 31.12.44. Sotarvo ylil. - Rintamamiesvetliitto j, RUL j. - SVR R. - Harr metsästys, kalastus, kirjallisuus, yleisurh. - Os Notkotie, 98900 Salla.

Otso Istalan kantakorttitietoja (osin vaillinaisia)

Isä oli mukana Tornion valtauksessa, joka on mainittu sotahistoriassa varsin verisenä taisteluna.

Tämä nostomiesvaihe eli vapaaehtoinen palvelus ilmoitettiin päättyväksi 31.12.1944. Ja jälleen nuorella miehellä oli halu oikeustieteen opintoihin – mutta ylioppilastutkintokin oli kyllä vielä suorittamatta, se oli ensimmäisenä aikeena.

Mutta Suomen valtio ja Puolustusvoimatpa huomasivat, että tämä korpraaliksi ylennyt vapaaehtoinen Istala ei ollut suorittanut tuota asevelvollisuutta lainkaan, ja niin sitten sitä suorittamaan 1.1. 1945. Isä haki sitten kuitenkin parin viikon päästä pääsyä opintovapaalle ja sai lykkäystä väestä vuoden 1945 loppuun saakka, jolloin hän pääsi ylioppilaaksi. Sitten uudestaan asevelvolliseksi 4.1.1946. Isä oli hakenut rajavartiostoon Ilomantsiin, kotiseudulleen – mutta silloin ei päästetty omiin maisemiin – ja niin hänet määrättiin Imatran rajavartiostoon Immolaan. Siellä oli sitten muuan Kaija (oik. Kaarina) Mustonen – ja tuloksena olin minä maaliskuun 31.päivänä 1947.

Semmoista. On siis syytä olla kiitollinen Puolustusvoimille, että olen olemassa.

Voitte olla varmoja, etten älynnyt koskaan kysyä isältä, miltä tuntui ”nuorena rintamajermuna” lähes kahden vuoden sotapalveluksen jälkeen vetää kättä lippaan asevelvollisena. Tämä asevelvollisuuden suorittaminen vielä rintamapalveluksen jälkeen tuntui minusta, rauhan aikana kasvaneesta, niin absurdilta että kysyin asiaa vuosia myöhemmin Tieto-Finlandia-palkinnon teoksellaan Murtuneet mielet voittaneelta sotahistorioitsija Ville Kivimäeltä.

Ei minun isäni varmaan ollut ainoa, joka joutui väkeen oltuaan rintamalla parisen vuotta?

Ville Kivimäki kertoi, että kyllä näitä ensin tositoimissa ja sitten jälkeenpäin vielä kertaamassa olleita oli muutamia satoja.

Miten Sallassa tultiin toimeen sodan jälkeen?

Mutta nyt jo eteenpäin ja tänne Lappiin. Tänä keväänä 2025 huhtikuun lopulla nuo 80 vuotta olivat esillä monin tavoin: talvisota, jatkosota, Lapin sota. Jo ennen vuodenvaihdetta ilmestyi Helsingin Sanomien Teema –numero, jonka aiheena oli Lapin sota – alaotsikkona ”Sota, jonka Suomi unohti”. Mielestäni alaotsikko on osuva – näihin vuosiin saakka Lapin sota on jotenkin ”unohtunut” kansallisesta tarinasta. Näin on pitkälle käynyt, vaikka keskuudessamme on vielä edelleen ihmisiä, jotka ovat tuon ajan eläneet – he muistavat.

Ylioppilaaksi 1945

Vuohtjärvellä 1941, nuori vapaaehtoinen Otso Istala kolmas vasemmalta

Salla menetti lähes puolet pinta-alastaan jo talvisodassa. Suuri osa alueen ihmisistä joutui jättämään kotinsa jopa kolmeen kertaan: talvisodan, partisaanivaaran ja Lapin sodan vuoksi.

Erityisesti Lappiin ja sen ihmisiin tämä vaihe 1944–45 jätti jälkensä. Täällä käytiin merkittäviä taisteluja ja tehtiin pitkiä evakkomatkoja, asukkaat evakuoitiin naapurimaahan Ruotsiin tai kauas Pohjanmaalle. Omana ryhmänään saamelaiset menettivät koko entisen elämäntapansa, samoin koltat, joiden porokarjan saksalaiset lähtiessään teurastivat.

Haastattelin huhtikuussa 2025 sotahistorioitsija Pekka Visuria, joka on erityisesti kiinnittänyt huomiota siihen, että jälkikuva sodista on usein ollut se, että Suomi olisi vuosina 1918 ja 1939–45 käynyt vain omia erillisiä sotiaan. Visurin mukaan ei ole korostettu riittävästi sitä, että Suomi taisteli noissa sodissa osana suurvaltojen käymiä sotia. Myös kuva Lapin sodasta on hänen mukaansa jäänyt epäselväksi – on annettu ymmärtää, että Lapin sodassa oli pyrkimyksenä vain täyttää välirauhan sopimuksen ehdot ja ajaa saksalaiset pois maasta.

Lapin sodan alkuvaiheen päätöksenteko on jäänyt vähemmälle käsittelylle. Visurin mukaan kiinnostusta laajempaan sotatilanteiden analyysiin tai poliittisiin päätöksiin ei ole ollut, vaikka arkistojen avautuessa tutkimuskäyttöön kokonaiskuva olisi täydentynyt juuri sodanjohdon päätöksenteon osalta.

Miten Sallassa pärjättiin, kun sota vihdoin oli päättynyt myös Lapissa? Puolet kunnan asukkaista oli menettänyt kotiseutunsa, talonsa ja tavaransa – heidät piti asuttaa puolta pienempään Sallaan. Tästä Märkäjärvestä, jossa nyt olemme, tuli menetetyn Vanhan Sallan kirkonkylän seuraaja uutena kunnan keskuksena. Onko Märkäjärvestä ollut Vanhan Sallan Kuolajärven kirkonkylän korvaajaksi? Nuoriin korviini kuului 60-luvulla moneen kertaan täällä kertomus Vanhasta Sallasta – se oli monen kertojan mukaan ”maa, jossa maito ja hunaja virtasi…”

Kaijan ja Otson hääkuva 12.10.1946.

Erityisesti Sallan historiatietoja lukiessani kiinnitti huomiotani se, että Vanhan Sallan asukkaat evakosta palatessaan halusivat jäädä tänne ”tynkä-Sallaan” – he eivät halunneet jättää kotiseutuaan. Ja kun sodasta toipuvan Suomen päättäjät laativat lait maanhankinnasta ja asutustoiminnasta, alkoi paitsi vimmattu tuhottujen kotien jälleenrakennus, myös uusien tilojen raivaaminen.

Kyseessä oli korvauslaki, jonka perusteella muodostettiin vastiketiloja maata omistaneelle väestölle. Jälkeenpäin on toki todettu, että kysymys oli eräänlaisesta pakkoasuttamisesta, jolla sidottiin maatalousväestö turpeeseen kiinni. Väestö pyrittiin pitämään koossa kyläkunnittain, ja järvien rannalla sijainneet tilat sijoitettiin korpiin, joissa oli mahdollisuus harjoittaa maanviljelyä.

Näin tehtiin tietysti koko Suomessa, mutta Lapissa mm. ilmasto-olosuhteiden ja tiettömien taipaleiden ja sodassa tuhottujen tieyhteyksien takia niin kävi, että asutustiloilla toimeentulo oli tiukkaa. Kaikesta oli pulaa: kuljetus- ja sahauskalustosta, polttoaineista, rakennustarvikkeista, mutta töitä painettiin – oli pakko raivata maata ja saada katto pään päälle. 1960-luvun puoliväliin mennessä oli maataloustiloja rakennettu huomattavasti enemmän kuin niitä oli ollut ennen sotaa. Maa ei näillä selkosilla kuitenkaan antanut aina, mitä siltä pyydettiin.

Miten väki väheni...

Jälkeenpäin on tultu siihen tulokseen, että tuo maahan ja työhön sitominen oli tae sille, ettei sodasta toipuva maa mennyt sekasortoon eikä hävityn sodan pettymys purkautunut kaaoksena tai rettelöinä, vaan ihmisten mielet ja tekemiset valjastettiin tulevaisuuden tekemiseen. Mutta mitä tapahtui sitten, kun valtavalla työllä tehdyt uudet maataloustilat oli raivattu ja saatu tuotanto alkuun, talot ja muut tarpeelliset tilat rakennettu? Pääelinkeinona oli säilynyt maa- ja metsätalous, niinhän asutustoimintaa suunniteltaessa oli ajateltu.

Maailman suhdanteet keikahtivat kuitenkin niin päin, että maataloudessa alkoi olla jo ylituotantoa ja kunnan taloudellinen tilanne alkoi heiketä. 1960-luvun puolessa välissä alkoi suuri muutto, maalta kaupunkiin, Lapista ja Itä-Suomesta Etelä-Suomeen ja Ruotsiin, maataloudesta teollisuuteen ja palveluelinkeinoihin.

Sallan väkiluku kasvoi 1960-luvun alkuun asti, silloin sallalaisia oli yli 11 000, luin tuon luvun mainion Sota- ja jälleenrakennusajanmuseonne Opastuskäsikirjasta. Kävin tämän juhlapuheen vuoksi Tilastokeskuksessa kysymässä ja katsomassa Sallan väestötilannetta tuolta 60-luvulta asti näihin meidän päiviimme saakka. Tämän tein myös sen vuoksi, että mieleeni on niin syvästi jäänyt isäni huoli väen vähenemisestä Sallassa, kun suuret muuttovuodet etelään ja Ruotsiin alkoivat.

Opiskelin Helsingissä ja muistan yhä, miten isää askarrutti Sallan väestökato – hän kävi virkamatkoillaan usein eri ministeriöissä hakemassa apua tai tukea Sallan tilanteeseen. Huoli ja murhe paistoi hänen kasvoillaan. Jotenkin muistikuva on sellainen, että 60-luvun lopulla huoli ei ollut vielä aivan hirmuinen, mutta kun päästiin 1970-luvulle, niin tahti kiihtyi ja rypyt isän otsalla syvenivät.

Perhekuva Kokkolassa 1963 Päivin konfirmaaatiopäivänä. Vasemmalta Juha, Otso, Kari, Tarja, Kaija ja Päivi.

Sallan uusi arava, johon muutimme 1965. Talon alakerrassa Äteritsiputeritsipuolilautatsi-baari

Tarkastelin Tilastokeskuksen numeroita aika kauhuissani, jos ottaa huomioon sen, miten ja millaisella vauhdilla asukasmäärässä on tultu alaspäin vuodesta 1966 lähtien – tuo vuosi ihan vain sen vuoksi, että se oli minun viimeinen kesäni täällä. Tilastokeskuksen ystävällinen Mikko Niemi selvitti minulle systeemin kulkua: väestölaskenta tehtiin valtakunnallisesti kerran kymmenessä vuodessa – unohdin kysyä, onko sama voimassa yhä.

Joka tapauksessa vuoden 1960 väestölaskennan luku oli pienempi kuin tuo 11 000, nimittäin 10 072. Se toimi vertailulukuna seuraavan 10 vuoden toisaalta asukasmääriin, toisaalta henkikirjoitettujen määrään. Nämä poikkeavat jossain määrin toisistaan – asukas saattaa asua Sallassa, vaikka hän olisi henkikirjoitettuna jossain muualla. Päätin yksinkertaisuuden vuoksi tukeutua tilastojen asukasmäärälukuun – silloin operoidaan ainakin samoilla käsitteillä.

Vuoden 1966 alussa Sallassa asui 10 356 ihmistä – ja kun katsoo seuraavien vuosien lukuja, huomaa, ettei vielä 60-luvun puolella ollut kyse mistään massamuutosta: esim. vuoden 1968 asukasluku oli 10 404 eli 48 ihmistä enemmän kuin kaksi vuotta aiemmin.

Mutta sitten 60–70-lukujen taitteessa alkaa tapahtua: vuoden 1970 lopussa asukkaita on enää 8881 ja vuoden -72 lopussa 8467 henkeä, siis ainakin 414 ihmistä on muuttanut pois Sallasta kahden vuoden sisällä. Mikko Niemi laski, että vuosien 1960 ja 1970 välillä, siis kymmenessä vuodessa asukasmäärä on laskenut noin 1200:lla.

Ja vauhti kiihtyy: vuosi 1975 tuo mukanaan pudotuksen alle 8000:n – asukkaita on silloin 7926. Viisi vuotta siitä eteenpäin tarkoittaa vuotta 1980 – sen saldo viivan alla on 7256 – viidessä vuodessa on lähtenyt 670 henkeä.

Tätä listaa voisi jatkaa vuosia ja vuosikymmeniä eteenpäin, mutta voi olla, että numeroiden luetteleminen tuntuu raskaalta ja tylsältäkin. Lyhennän tätä asukas- ja vuosilukuluetteloa kertomalla vain, milloin tuhatluku muuttuu. Tuosta vuoden 1980 asukasluvusta 7256 tultiin vähässä ajassa eli viidessä vuodessa seuraavaan pienempään tuhatlukuun: vuosi 1985 aloitettiin asukasmäärällä 6875.

Seuraavana kahdeksana vuotena poismuutto hiukan hidastui – asukasmäärä tippui alle kuudentuhannen ensi kertaa vuonna 1994. Seuraava muutos tapahtui kuudessa vuodessa: uuden vuosituhannen vaihde muutti asukaslukua v. 2000 – silloin asukasluku putosi alle viidentuhannen. Yli 4000 asukkaan määrässä pysyttiin seuraavat 10 vuotta, pudotus 3000 puolelle tapahtui vuoden 2011 lopussa.

Viime vuoden asukasmäärä Sallassa oli 3285.

Vähän hirvittää kertoa teille näitä lukuja. En todellakaan halua teitä masentaa, mutta kyllähän tällainen väen väheneminen on kylmää kyytiä, panee mielen matalaksi, pakko se on tunnustaa. Koska en ole minkäänlainen väestö- tai tilastotieteilijä, en lähde tässä setvimään asukasluvun vähenemisen syitä ja seurauksia – se

Entinen muotiliike Sallan Vaate. Alakerrassa Allas-baari, jonne kulku sittemmin umpeenmuuratulta oikealta sivulta.

on jonkun muun tehtävä.

Ajattelin kuitenkin tässä vaiheessa kertoa, että aivan viime vuosina on Sallankin kohdalla näkynyt lukuja, jotka kertovat uusista asukkaista. Maailma kun on tänä päivänä varsin toisessa mallissa kuin silloin, kun minä ja ikätoverini täällä mietimme kenties syntyjä syviä. Otan näiden ulkomailta Sallaan muuttaneiden lukuja esiin senkin vuoksi, että täällä oli eilen Suomen Lähilukioyhdistyksen ja Sallan kunnan järjestämä ”Pienten lukioiden ja pienten kuntien tapaaminen ja seminaari”, jossa pohdittiin mm. vakiintunutta käytäntöä siitä, että opetus on ollut opiskelijoille maksutonta – ja mitä nyt hallitus suunnittelee ulkomaisten opiskelijoiden suhteen.

Sallan lukio lähti jo vuonna 2006 hankkimaan lukioon ulkomaisia opiskelijoita. Vähitellen heidän määränsä lisääntyi niin, että kolmannes ylioppilaaksi päässeistä oli venäläisiä, ymmärrettävä luku noina vuosina. Ulkomailta tulleita opiskelijoita on Sallan lukiossa ollut jopa 60 %. Venäjän ja Ukrainan sotatilanteen vuoksi vuodesta 2022 lähtien tilanne venäläisten opiskelijoiden suhteen on saattanut muuttua, mutta tilalle on tullut nuoria ihmisiä muista maista.

Se varmasti näkyy luvuissa: sain Tilastokeskuksesta tietoa viideltä vuodelta. Vuonna 2020 Sallaan muutti ulkomailta 16 henkilöä, seuraavana vuonna 15 henkilöä, mutta sitten 2022 jo 46 ihmistä ja 2023 ulkomaisten muuttajien luku oli 45. Viime vuonna tulijoita oli 39.

En tiedä, mutta uskaltaisinko olettaa, että noissa luvuissa on mukana Sallan lukioon opiskelemaan tulleita? He opiskelevat suomeksi, osa on saanut suomen kielessä opetusta jo lähtömaassaan. Kokonaiskuva on sellainen, että lukio-opetus on kunnille tärkeää sen vuoksi, että varsinkin maaseutulukioissa peruskulun yläluokilla ja lukiossa on yhteiset opettajat, minkä vuoksi lukion lakkauttaminen vaarantaisi myös peruskoulun pätevän aineenopetuksen. Ja jos koulu kunnasta lähtee, silloin lähtee paljon muutakin…

Kun minut tänne pyydettiin, niin annettiin toivomukseksi käsitellä sekä sotiemme 80-vuotismuistoa että isäni elämäntietä Sallan kunnanjohtajana, mutta sitten myös omaa kokemustani muuttaa tänne 18–19-vuotiaana kesällä1965 …

Millainen paikka Salla oli minulle?

Siirryn siis vihdoin tämän puheeni henkilökohtaisiin muistoihin, joita varmaan monenlainen nostalgia värittää – tässä olen jo viikkoja miettinyt noita kahta varsin repaleista vuotta, jotka osaltani lasken Sallan-ajakseni. Repaleisuus tässä tarkoittaa sitä, että olin kesän 1965 jälkeen menossa lukion viimeiselle luokalle – eikä täällä Sallassa silloin ollut lukiota.

Olisin joutunut lukioon Kemijärvelle tai Rovaniemelle, Kuusamokin oli ehdolla – näinhän sallalaiset uudet tulevat ystäväni olivat joutuneet toimimaan. Se vain ei nyt minulle käynyt: takana kaksi kansakoululuokkaa Kokkolassa ja seitsemän vuotta Kokkolan Yhteislyseossa. Koko elämä oli siellä, luokkatoverit ja ystävät, harrastukset, koulu ja ylioppilaskirjoitukset – kenties tulevaisuuden odotuksetkin.

Lisäksi kouluaineistani heikoimmat, matematiikka eli

Sallan sankaripatsaan on suunnitellut kuvanveistäjä Aimo Tukiainen. Patsas paljastettiin vuonna 1953.

algebra ja geometria – en missään tapauksessa halunnut joutua jonkun uuden matikanopettajan kynsiin – onneksi kielilinjalaisen ei tarvinnut kirjoittaa matematiikkaa, kun olemattomalla matikkapäälläni jo lyhyt matikka tuotti numeroiksi 5 tai 6.

Piti siis keksiä jotain takaamaan ylioppilaaksi pääsy. Ratkaisuksi tuli koulukortteeri, huvilanaapureittemme tuntema perhe, joka otti minut kuin kuudenneksi lapsekseen ja vastasi niin koulunkäynnistä kuin elämästänikin. Heille olen elämäni loppuun saakka kiitollinen – enhän tiennyt syksyllä -65 Sallasta Kokkolaan kouluun palatessani, mitä olisi edessä.

Mutta nyt kertomaan, millaista elämä oli, ainakin omalle ikäluokalle.

Olin pikkukaupunkilaistyttö enkä ollut koskaan asunut maalla: siihenastiset kotiseutuni olivat olleet Imatra, Parainen, Vaasa ja Kokkola. Aika oudolta tuntui muuttaa maalle – en maaseutua vierastanut, mutta tajusin karttaa katsellessa, miten kauas tuntemattomaan perheemme on menossa. Vastassa oli kunnan asiamies Pekka Salla, ja meille osoitettiin mukavasti pidetyn näköinen vanha puutalo kodiksi. En ollut koskaan asunut muussa kuin kerrostalossa.

Syksyn tultua me kyllä sitten muutimme kerrostaloaravaan Kuusamontielle – olisikohan ollut ensimmäinen arava, kolmikerroksinen uusi talo, jonka alakerrassa oli baari. Se oli aluksi nimeltään Santos-baari – mutta Santos oli jollain lailla suojattu kahvin tuotemerkki, ja siitä annettiin baarinpitäjälle huomautus. Kiusa se on pienikin kiusa, ajatteli baarinpitäjä ja ilmoitti baarinsa nimeksi Äteritsiputeritsipuolilautatsi-baari. Se oli kaikkien mielestä tosi komea heitto vasten byrokratian naamaa! Nimi oli niin mojova, että juttu meni pääkaupungin lehtiin.

Päivistä Lilliksi

Äkkäsin aika nopeasti, missä nuoriso kokoontuu. Sallan Vaate -asusteliikkeen alakerrassa oli Allas-baari, ja kyllä siellä allas, pieni suihkulähde olikin. Menin sinne – tiesin että minun on avattava suuni. Kerroin nimekseni Päivi ja että olen juuri muuttanut tänne. Kävi ilmi, että minut oli jo tunnistettu – ”Sinä oot se kunnanjohtajan tyttö!” – siinä oli vaaleatukkainen tyttö, suunnilleen minun ikäiseni, ja vähän vanhempi poika asevelvollisen vetimissä.

Siitä se alkoi, elämäni Sallassa… Se asevelvollinen sanaili hauskasti: ”Mitä Lilli?” Minä olin aina halunnut lempinimeä, ja kun Päivi oli silloin niin harvinainen nimi, niin nappasin siihen kiinni ja sanoin, että voin kyllä olla Lilli, mutta olen kyllä sitten se ainoa Lilli täällä – ”käykö se?” Niin minusta tuli Lilli Sallassa.

Mitä nuoriso silloin teki, mitä harrasti, mistä kiinnostui? Kaikenlaisesta kummallisestakin, minun mielestäni: kun Kemijärveltä päin tuli auto ja sen ääni tietysti kuului ennen kuin autoa mutkan takaa näkyi, niin Sallan nuori porukka tunnisti autot äänestä: ”Nyt tullee verojohtajan auto, nyt tullee Opel Kadett, nyt tullee rakennusmestarin auto.” Se oli aika merkillistä.

Sitten oli pesäpallo, sitä pelasivat vähän meitä vanhemmat, ja nimenomaan pojat. Varsinkin me tytöt olimme vain katsomon ruusuja, ei kai kellekään koskaan tullut mieleen, että tytötkin voisivat pelata pesäpalloa. Silti koulussa tytöt kyllä pelasivat.

Tanssimaan ja elokuviin

Kävimme toki tanssimassa, lauantai-iltaisin Kansantalolla – se oli kirkonkylän ainoa tanssipaikka. Vuosina 1965–66 oli jo sillä tavoin jakauduttu eri ryhmiin, että oli tangokansa ja sitten oli rokkikansa. Kun maailmalta Suomeen rantautui rautalanka, The Beatles ja The Rolling Stones, oli meidän porukkamme omasta mielestämme hyvin valveutunutta ja sheikkasi tyylikkäästi farkuissaan.

Meitä oli aina vähemmän kuin tangokansaa, se peittosi meidät lukumäärällään aina. Muistan kerran, kun jostain etelästä oli tullut rautalankabändi soittamaan lauantaitansseja, eikä ketään muita ollut lattialla kuin se ”meidän poppoo”. Kaikki muut odottivat seinustoilla – taukoa. Kun se tuli, alkoivat levyt soida tangoa, ja lattia oli niin täynnä toisiinsa nojaavia pareja, ettei olisi henkäystäkään mahtunut väliin.

Erään toisen kerran taisi tangobändin solisti olla nauttinut muutakin kuin kansalaisluottamusta: hän nojasi voimallisesti mikrofoninjalkaan, oli kaatua tanssikansan päälle ja lauloi sanoin kuvaamattomasti sopertaen: ”Monika, Monika, Monika, /on silmäs kuin tähtivyö, Monika, Monika, Monika,/vain puolestas syömmeni lyö…”

Sallassa on Suomen varsinaisesti ainoa sota- ja jälleenrakennusajan museo. Salla menetti sodassa lähes puolet pinta-alastaan – museo on siis aivan oikeassa paikassa,

Mitään erityistä kissanhännänvetoa tai sanallista epäsopua näiden kahden ryhmän välillä ei ollut – mutta nämä leirit pysyivät kyllä visusti omissa pilttuissaan – toiselle reviirille ei lähdetty tanssimaan. (Voi tosin olla, että se ”meidän poppoo” oli visusti sitä mieltä, että tangokansa ei nyt oikein enää tajua, missä mennään – mutta yhtä varmasti tangokansa oli vuorostaan sitä mieltä, että rokkikansa ei tajua hyvästä musiikista mitään.)

Sitten oli Sallan Karhut -niminen urheiluseura, jolla oli oma Karhumaja. Siellä oli Sallan elokuvateatteri. Ikimuistoisimpiin elokuvaelämyksiini kuuluu kesällä -65 tanskalainen pikkutuhma Pukki paratiisissa. Se oli valmistunut v. 1962 ja siitä tuli skandinaavinen kulttielokuva – Ruotsissa se sai kaksi miljoonaa katsojaa, meillä se meni Helsingin Maxim-elokuvateatterissa 53 viikkoa

Kunnanjohtajan huone, Päivin yläpuolella Otso seinällä

ja Saksassa se tuotti tekijöilleen 18 miljoonaa saksan markkaa.

Elokuvassa miehet syövät paljon kananmunia ja säilyttävät näin viriiliytensä. Kananmunien popsiminen pani elokuvan miehet ulvomaan lemmenkutsuja, jotka sytyttivät naiset jopa kilometrien päästä.

Pukki paratiisissa -elokuvan maine oli kiirinyt Sallaan niin, että katsomo oli täpötäynnä.

Kun elokuva alkoi ja ensimmäinen mies valkokankaalla aloitti kutsuhuutonsa, katsomo villiintyi täysin: uusia huutoja alkoi kuulua katsomon puolelta, ja lopulta koko katsomon miehet yhtyivät elokuvan mieshahmojen ulvontaan. Tunnelma oli – sanoisinko melkoinen – 105 minuuttia herkeämätöntä ulvontaa – naurunpyrskähdyksiä, naisten hysteeristä kikatusta, ääniä, jotka nousivat ja laskivat ihan omaan tahtiinsa, ääniaallot vyöryivät.

Kun elokuva loppui ja väki tunki ulos Karhumajasta, jatkuivat nuo ulvahdukset ja kiljunnat pitkin Sallan raittia kulkevien keskuudessa vielä pitkään… Kuulipa vielä lähipäivinäkin noita kutsuhuutoja vielä siellä sun täällä: miehet ulvahtelivat ja naiset joko kikattivat tai olivat kuin eivät olisi mitään kuulleetkaan… Olipa siinä kesämuistoa.

”Sallan nuoriso rynnistää!”

Aika hauska tapaus sattui kesän -65 jälkeen, kun olin palannut abiluokalle Kokkolaan. Suomalaisen Työn Liitto oli kouluhallituksen kanssa järjestänyt suomenkielisten oppikoulujen kahden viimeisen luokan oppilaille kirjoituskilpailun. Aiheet käsittelivät tavalla tai toisella suomalaisia tuotteita tai suunnittelua, ja palkintoina oli tietysti suomalaisia tuotteita.

Äidinkielenopettaja toi nuo aiheet kirjoitettavaksemme. Kävin läpi aiheet ja katsoin myös mitä palkintoja olisi luvassa. Ensimmäinen palkinto oli muistaakseni ilmakivääri – mitä minä sellaisella tekisin? Myös toinen ja kolmas palkinto olivat jotensakin minulle sopimattomia, mutta se neljäs palkinto! Se oli transistoriradio – haluttu kapine nuorison keskuudessa – eikä minulla ollut omaa radiota! Se minun olisi saatava, ajattelin.

Sopiva aineen otsikko löytyi, se oli Suomalainen muotoilu, siitä tiesin tai ainakin kuvittelin tietäväni paljon, ja niin kirjoitin sitten aineeseeni Wirkkalat, Brykit ja Sarpanevat, mutta myös Nanny Stillin ja Birger Kaipiaisen lasitaide oli mukana, unohtamatta korusuunnittelijoita, sellaisia kuin Björn Weckström, Paula Häiväoja tai Kaija Aarikka. En unohtanut Pertti Palmrothin kenkiä, en Alvar Aallon tai Ilmari Tapiovaaran huonekalusuunnittelua enkä tekstiilejä: Marimekko, Armi Ratia, Vuokko Nurmesniemi, Maj Kuhlefelt ja Marjatta

Salla-päivän 2025 puhujalava

Metsovaara olivat tietysti tekstissäni isossa osassa.

Aineita kirjoitettiin 15 000, ja niistä 156 pääsi loppukarsintaan. Ja kuinka ollakaan: epätodennäköinen unelmani toteutui! Kirjoitukseni sijoittui neljänneksi ja sain sen neljännen palkinnon, sen transistoriradion!

Miten tämä liittyy Sallaan, kysytte jo ehkä. Kyllä liittyy, aivan olennaisesti. Ensimmäisen palkinnon sai Reijo Luoma Sallasta, kunnan rakennusmestarin poika! En enää muista, mitä koulua hän kävi – kun Sallaan lukio saatiin vasta syksyllä 1966. Ilmeisesti Reijo Luoma sitten sai sen ilmakiväärin.

Juttu ei kuitenkaan pääty tähän: yksi hauskimpia otsikkoja, jonka osin myrskyiseltä työuraltani muistan ja johon Reijon ja minun palkintosijat antoivat aiheen, oli Koillis-Lappi-lehden otsikko: ”Sallan nuoriso rynnistää”.

Siinä oli jotain todella tyypillistä 60-lukulaista dynaamisuutta! Sitten oli myös täkäläinen puheenparsi, siinä oli joskus muualta tulleella tekemistä.

Miten puhutaan sallaa...

Murteista osasin eteläkarjalaista, jonkin verran varsinaissuomalaista, ja sitten etelä- ja keskipohjalaista, mutta muutamat sallalaisten ilmaisut olivat kyllä korvalle outoja.

Ihmettelin pitkän aikaa, mitä kummallista on atimoida tai käydä atimoissa. Kun sanat eivät edes yhteydestään minulle selvinneet, rohkaistuin lopulta kysymään. Vastaus: ”Ka, sukuloimassahan silloin ollaan.” Nyt on tullut lisäoppia, kun olen saanut Sallan sivistysjohtajan Marja Myllykankaan laatiman, jo 15 vuotta täyttäneen Sallan kielen keskipitkän oppimäärän, kirjan nimeltä ”Olekko nä utami ?”

Sallan puheenparren suhteen olen varmasti ihan utami – taitamaton, tottumaton.

Entä sitten nuo muuttovuodet – kuin suonta olisi isketty sallalaisten sydänverestä. Menetettiin silloin niin paljon. Monet jäivät niille teilleen – ensimmäinen muuttosukupolvi sentään kävi kesäisin täällä, sangen usein matka tehtiin vuokratuilla Volvoilla tai Saabeilla (näin kerrottiin) ja sanottiin myös, etteivät uudet nahka- ja mokkatakit eivät sitten ”yhtään sopineet kantajilleen” ja että ”ne halusivat vain näyttää ruottalaisilta”.

Salla-päivän 2025 kuulijakuntaa

Ruotsi – se olikin vaikea paikka. Paikka ja kieli – eihän näillä selkosilla ollut ruotsinkielisiä – jos niitä jossain Pohjanlahden rannalla olikin, niin Kemijokivarressa ei kyllä ollut. Ja kun ei Sallassa ennen lukion tuloa v. 1966 voinut mitenkään opetella tai oppia ruotsia – taito, joka olisi ollut suureksi avuksi, kun sinne Ruotsinmaalle jouduttiin muuttamaan.

Niinpä voi hyvin ymmärtää, ilman ylemmyydentuntoja, että isääni, Sallan ensimmäistä kunnanjohtajaa käytiin vanhalla kunnantalolla katsomassa kaukaisistakin kylistä. Oli tärkeää asiaa kunnanjohtajalle – kysyjillä oli hyvin usein käynnilleen sama syy ja saman toive: ”Puhuppa kunnanjohtaja ruottia!” Isä kertoi näitä kyselijöitä olleen hänen ensimmäisinä Sallan-vuosinaan melkoisia määriä. Ja puhuihan isä – kun hänen papereitaan nyt tätäkin tilaisuutta varten setvin, oli jälleen yllätys lukea vaikkapa hänen kantakortistaan: äidinkieli ruotsi.

Äidin kieli se kyllä oli, nimittäin isäni äidin, Famumme nimittäin – hän oli ns. Turun ruotsinkielisiä. On hyvin oletettavaa, että isäni äiti Karin Grönroos, myöhemmin nimenmuutoksen jälkeen Istala, on nuorena äitinä varmaankin puhunut kolmelle lapselleen ruotsia. Isäni oli kyllä täysin kaksikielinen – hän hallitsi sekä suomen että ruotsin täydellisesti.

Mutta että kantakortissa ruotsi äidinkielenä – se ei isäni lapsuudenperheessä mitenkään olisi käynyt päinsä! Isän isä, Isoisämme, pohjalainen nimismies sai suomalaisuusherätyksen 1900-luvun alkupuolella ja ryhtyi fennomaaniksi. Hän piti isona asiana sitä, että oli sukunsa Grönroosien ainoa, joka kävi koulunsa kokonaan suomen kielellä.

Isoisä piti kyllä huolta siitä, että kotona puhuttiin ehdottomasti suomea. Luulen, että isoäitini Famu oppi suomen kunnolla vasta ollessaan vallesmannin muijana Ilomantsissa vuodesta 1929 vuoteen 1946.

Kunnanjohtaja Otso Istala
vanhassa kunnantalossa 1960-luvun lopulla

Förstår inte!

Toinen isän kertoma tositarina on autolla-ajotilanne Sallan keskustassa, jossa silloin oli 50 kilometrin nopeusrajoitus. Isä oli ajamassa tunturista keskustaan, kun ruotsalaisella rekisterikilvellä varustettu Volvo ajaa hänestä ohi ja pysähtyy saman pankin eteen kuin isäkin. Isä avasi autonsa ikkunan ja kysyi suomeksi, eikö kuski ollut huomannut nopeusrajoitusta. Vastaus tuli kuin pyssyn suusta: ”Förstår inte!” No, isä sanomaan samaa asiaa ruotsiksi. Sitten tulikin vastaukseksi jo suomenkielistä soperrusta, naama kuskilla punaisena.

Lopuksi vielä jossain määrin ”poliittinen” kommentti, sen lausujana oli silloin 5-vuotias tyttäreni – olin tehnyt hänen kanssaan yhden kotiinpaluun 1980-luvun alussa, minä isää, lapsenlapsi ukkia katsomaan. Eräänä päivänä isä ajoi meidän kanssamme valtakunnanrajalle, jotta näkisimme, millainen se on. Luulen, että se on sellainen rajanylityspaikka, jota usein on esitelty vieraille, sukulaisille tai käypäläisille.

Sama korpi jatkui toisella puolella, hiekkatie teki pikkuisen notkahduksen sinivalkoisten rajapuomien jälkeen. Toisella puolen punavihreät rajapuomit – ja tie jatkui samanlaiseen korpeen kuin mitä tälläkin puolella oli. Tytär katseli tarkasti näkemäänsä ja kysyi sitten jotenkin kuvaamattoman suuri pettymys äänessään: ”Ukki, onko TUO suuri ja mahtava Neuvostoliitto?” Silloin petti kyllä sotaveteraani-isäni pokka ja hän purskahti raikuvaan nauruun.

Siellä se oli, suuri ja mahtava, kuten lapsi sanoi. Siellä se on tänäkin päivänä, vaikka raja on kiinni ja se railona aukeaa.

Siellä se on, Venäjä. Siunaa ja varjele meitä!

Kiitos, Salla-päivän yleisö!

Otso Istala – Sallan ensimmäinen kunnanjohtaja 1965–1984 kertoo värikkäästä, kulmikkaasta ja aikaansaavasta varatuomari Otso Istalasta (1925–1985)

Kunnanjohtajan virka on Suomessa yllättävän uusi, toteaa tämän kirjasen ensimmäinen kirjoittaja, Sallan paikallishistorian asiantuntija ja toimittaja **Erkki Hautala**. Kunnanjohtajan virka perustettiin Sallaan kunnanvaltuuston kokouksessa 18.1.1965 juhlallisissa merkeissä, sillä maalaiskuntien itsehallintoasetus oli astunut voimaan sata vuotta aikaisemmin.

Otso Istala piti tiukasti kotikuntansa puolta. Erityisesti Sallan suuret muuttovuodet saivat kunnanjohtajan työskentelemään lujasti haastavassa tilanteessa, jossa kunnan väkiluku väheni voimakkaasti

Elävää teatteria ei ole puuttunut seuraavastakaan sukupolvesta. Istalan tyttäret, dramaturgi **Tarja Istala** sekä teatteriohjaaja-toimittaja **Päivi Istala** luovat pitkän kaaren isänsä henkilöhistoriaan sekä varatuomariuraan kotiseudulta Ilomantsista Helsingin opintojen jälkeen Paraisten, Vaasan ja Kokkolan kautta Sallaan.

Oma erikoinen tarinansa on Otso Istalan sotilasurakin: hän lähti sotaan vapaaehtoisena 15-vuotiaana heinäkuussa 1941, haavoittui lievästi Itä-Karjalan Viteleessä, kävi aliupseerikoulun ja vielä Lapin sodankin, jonka jälkeen Puolustusvoimat kutsui hänet suorittamaan asevelvollisuutta, joka oli taisteluiden tuoksinassa jäänyt suorittamatta!

Otso Istalan nelilapsisen ensimmäisen perheen vanhimpana ja nuorimpana Päivi ja Tarja Istalalla on sen verran ikäeroa, että kummankin näkemykset etenkin Sallasta täydentävät sopivasti toisiaan.

Keuruskopio Oy / Printek
Keuruu 2025

ISBN 978-951-98974-5-5 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-951-98974-6-2 (PDF)